

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Filozofická fakulta

Historický ústav

Martina Vítková

**Od ilegality k toleranci.
Tajní nekatolíci v okolí Horních Dubenek
v 18. století**

bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

České Budějovice 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Horních Dubenkách dne 1.8.2006

.....

Bakalářská práce s názvem „*Od ilegality k toleranci. Tajní nekatolíci v okolí Horních Dubenek v 18. století*“ se zabývá otázkou tajného a později tolerovaného nekatolictví v okolí Horních Dubenek, kde v roce 1783 vznikl luterský sbor. Na základě odborné literatury a edičně zpracovaných archivních materiálů zachycuje období předtoleranční, zaměřené na průběh rekatolizace, její účinky a důsledky, a období rané tolerance, kde je stěžejní otázkou průběh tolerančních přihlášek a snaha o vytvoření samostatného sboru. Tomuto obsahu odpovídají tři kapitoly. Výjimkou je úvodní kapitola věnující se vývoji evangelického dějepisectví od pobělohorského období po současnost. Do úvodu jsem zahrнула přehled pramenů využitelných pro toto téma.

Výsledky zkoumání této oblasti dokazují, že se nekatolická víra mezi lidmi udržela od pobělohorské doby až do tolerance a lidé předávající si tuto víru nebyli ve skutečnosti až tak tajní. O mnohých se vědělo a po ostatních se pátralo. Některé postupy byly natolik hrubé, že způsobily i smrt člověka. I na zvoleném území jsem doložila odchody pro víru za hranice země, cesty do Uher za bohoslužbami s vysluhováním Večeře Páně a s tím úzce spojené kolportérství knih. Z geografického hlediska se jedná o zajímavou oblast, která se nalézá na moravské straně již části česko-moravské zemské hranice, stranou hlavní oblasti tajného nekatolictví, již byly východní Čechy. Hraniční odlehlý kout plný lesů vytvářel příhodné podmínky pro udržení zakázané víry mezi obyvatelstvem.

The bachelor's graduation theses "*From Illegality till Toleration. Hidden non-Catholics in Horní Dubenky and Surrounding in 18th Century*" deals with a question of a hidden (later tolerated) non-Catholicism in the area of Horní Dubenky. There was established the Lutheran congregation in 1783. There is described the time before the issue of the Patent of the Toleration (1781). It is focused on the counter-reformation, its effects and consequences, then on the Early Toleration time with a main question of the toleration applications and an effort to establish a freestanding evangelic congregation. This theme takes three chapters. Except the first chapter, which is about the development of evangelic historiography from 1620 up to the present. An introduction concludes a summary of source-documents available for this theme.

The results of a historic research reflect people stay in a non-catholic confession from the time after the Battle of the White Mountain till the Toleration time. They were not so hidden. Lots of them were known and there was a searching for the others. Several processes of the examination were so hard, that they led to deaths. There was also an emigration according to a non-catholic confession, a pilgrimage to Hungary for services with Lord's Supper, channels of a book-distribution. Horní Dubenky and surrounding is an interesting geographical area on the Moravian side close to the Czech-Moravian border. An outlying nook nearly to a provincial border framed prosperous conditions for staying in an illegal confession.

Obsah:

Na úvod	6
Historiografický přehled	8
Předtoleranční doba	19
Slavnostní přihlášky k evangelické církvi	29
Vznik sboru v Horních Dubenkách	40
Závěr	46
Seznam pramenů a literatury	48
Seznam příloh	50
Přílohy	51

Na úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma tajného a později tolerovaného nekatolictví v okolí Horních Dubenek, kde po vydání tolerančního patentu vznikl luterský sbor. Chtěla bych se zaměřit na dobu předtoleranční, dobu tajného nekatolictví a dobu po vydání tolerančního patentu. Zajímá mne několik okruhů témat. Jedná se o průběh tajného nekatolictví ve zvolené oblasti. Budu se ptát, jaké byly rekatolizační snahy pozemkových vrchností, katolické církve a jaký měly význam. Chtěla bych zjistit, jestli se podařilo části obyvatel zachovat si svou víru až do toleranční doby, tedy jestli lze vysledovat určitou kontinuitu mezi počátkem 17. a koncem 18. století. Konkrétně mě také zajímá, jestli se v této oblasti objevují odchody pro víru za hranice země, různé tresty pro víru nebo odchody na bohoslužby do Uher či do Saska. Dále se budu ptát, jakým způsobem byla oblast zásobována knihami a jak se na odhalování nekatolíků a kacířských knih podíleli místní katoličtí faráři. V toleranční době bych chtěla zachytit reakce na vydání patentu o náboženské toleranci. Zajímá mně, jak se zpráva do této oblasti dostala a jaké to mělo důsledky pro poddané, vrchnostenské úředníky i pro zástupce státní moci. Podrobněji bych se chtěla zaměřit na dobu přihlášek k povoleným konfesím a na základě výslechových protokolů rekonstruovat jejich průběh. Svou práci bych ukončila vyličením snah evangelíků o vlastní modlitebnu a jejich naplněním.

Práce je psaná na základě studia odborné literatury a edic. Z literatury jsem využila díla vlastivědná a místopisná, dějiny měst a jejich okolí a pochopitelně různá díla evangelických i katolických autorů, věnující se určité etapě dějin nebo dílčímu historickému problému.

Pokud jde o vlastní prameny, je nutné si uvědomit, že ani ty nemají rovnocennou výpovědní hodnotu. Podle vypovídací hodnoty je můžeme rozdělit na primární, sekundární a terciální.¹ Mezi primární patří přihlášky k evangelickým církvím, v mém případě pro kraj tábořský a jihlavský. Může se jednat o individuální přihlášky psané vlastní rukou a podepsané za sebe, případně za celou rodinu, nebo o souhrnné předběžné přihlášky vedené konkrétní osobou. Dále k primárním pramenům patří různé petice z doby ještě před vydáním tolerančního patentu, zprávy o vlastním jednání u vrchnosti nebo až u císařského dvora. Primárními prameny jsou také vlastní žádosti o pastory, modlitebny, o zřízení školy a podobně. Prameny sekundárními jsou písemnosti pocházející od většinou úředních osob přicházejících s evangelíky do styku. Takových pramenů je poměrně dost a některé byly i vydány. U této skupiny pramenů je ale také nutné mít na paměti skutečnost, že mohou být zavádějící. Jsou psány osobami zastu-

¹ M. Machovcová – M. Machovec, *Utopie blouznivců a sektářů*, Praha 1960, s. 19, 195.

pujícími světskou nebo církevní vrchnost a nijak s evangelíky nesympatizujícími. Třetím typem jsou prameny terciální, pocházející od osob, které měly zprávy o evangelicích zprostředkované nebo dodatečné. Jsou to například zápisy ve sborových kronikách nebo knihy čerpající ze vzpomínek pamětníků. S těmito prameny je třeba pracovat velmi opatrně a informace v nich uvedené ověřovat s prameny sekundárními a je-li to možné, i s prameny primárními.

Dále lze prameny rozdělit do určitých skupin. První skupinou jsou prameny veřejné správy. Jedná se především o české a moravské zemské gubernium a tehdejší české a moravské kraje. Agenda gubernia je uložena v Národním archivu (dále NA) Praha a v Moravském zemském archivu (dále MZA) Brno. V mém případě jsou pro kraj tábořský archivní materiály uloženy v NA Praha, České gubernium-Publicum, sign. G1/1.² Pro kraj jihlavský jsou archivní materiály uloženy v MZA Brno, Gubernium, sign. B 1 R 11 (konkrétně pro panství Telč sign. B1 R 11/101/7).³ Základní složkou těchto pramenů jsou kromě různých úředních nařízení vlastní přihlášky evangelíků. Součástí přihlášek je někdy původní korespondence, záznam jednání při přihláškách před komisí a povinná zpráva pověřeného duchovního komisaře. Na přihlášky navazují jednání o zřizování modliteben i škol a povolávání pastorů a učitelů. Přihlášky spojené s šestinedělním cvičením, povinným od roku 1783, jsou také uchovány v těchto fondech. Samostatnou část tvoří vyšetřování v souvislostech s tolerančními nařízeními. Jedná se o různá pobouření při pohřbech, poškozování obrazů a soch svatých jako symbolů protireformace apod.

Druhou skupinou jsou prameny vzniklé správou římskokatolické církve. Základní správní jednotkou byla farnost, vyšší vikariát a nejvyšší arcibiskupství nebo biskupství. Významné jsou zpovědní seznamy, tedy hlášení jednotlivých farností informující o počtu osob zúčastněných se povinné velikonoční zpovědi a přijímání. Zvlášť jsou uváděny osoby pouze nepřístupné a zvlášť „kacíři“, tedy vůdčí členové opozice. Dalším materiálem jsou zprávy o stavu diecézí. Jiným zajímavým celkem jsou zprávy misionářů z různých krajů, obracejících obyvatelstvo na katolickou víru. Podobné zprávy je též možné nalézt v archivech řádů, které se touto činností zabývaly (jezuité, kapucíni, dominikáni, františkáni, minorité). Velmi důležitým doplňkovým pramenem, který měl povahu veřejnoprávní, jsou matriky.

Třetí skupinou jsou prameny církevní správy evangelické (luterské a reformované). V toleranční době jde pouze o první kroky k vytvoření církevní správy, proto nejsou sborové ar-

² *Přihlášky k evangelickým církvím, kraj Tábor, Telč 2005.*

³ *Přihlášky k evangelickým církvím, kraj Jihlava, Praha 1987.*

chivy příliš bohaté na písemnosti tohoto období. Zajímavé jsou celkové přehledy vznikajících vyšších správních jednotek, superintendencí (od roku 1784).

Poslední skupinou jsou prameny neúřední povahy, například kroniky (sborové, farní, obecní, soukromé), paměti, záznamy rozhovorů s původními pamětníky atd.; jedná se tedy o prameny terciální.⁴

Stručně ještě několik slov k pramenům o příchodu a působení reformovaných pastorů příšlých z Maďarska do Čech a na Moravu. Podle Richarda Pražáka se záznamů dochovalo poměrně velké množství. Důkladnému prozkoumání však brání jejich neuspořádanost. Jediným použitelným českým evangelickým církevním archivem je archiv moravské superintendence v Praze spravovaný synodní radou Českobratrské církve evangelické. V Maďarsku existují znamenité kalvínské církevní archivy vedené odbornými pracovníky a opatřené potřebnými inventáři a katalogy. Jedná se především o archivy v Šarišském Potoku, Debrecíně a v Budapešti. Pro studium maďarské reformované misie v českých zemích je nejvýznamnější archiv předtiské superintendence v Šarišském Potoku, ale cenné dokumenty obsahují i superintendenční archivy v Budapešti, Debrecíně a Pápě. Tento materiál by bylo nutno doplnit archiváliemi českého a moravského gubernia.⁵

⁴ *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě I*, Praha 1995, s. 5-8.

⁵ Richard Pražák, *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*, Praha 1962.

Kapitola I.

Historiografický přehled

Tato kapitola bude věnovaná vývoji dějepisectví od doby předbělohorské se zaměřením na okruh nekatolických autorů. Dále se budu snažit zachytit změny ve vnímání a v hodnocení dějin české reformace i s ohledem na současné bádání v této oblasti.

16. století přineslo nová témata a nové podněty a umožnilo nový literární růst. V tomto období zostřujících se náboženských sporů sílil náboženský aspekt, který nejčastěji nalezneme v dílech psaných na obranu církve a náboženství. Objevují se spisy politických aktérů, které doba přinutila k tomu, aby vysvětlili a současně obhájili svou účast v politickém dění a podíl na událostech doby. Po Bílé hoře se české dějepisectví rozdělilo na dva proudy: domácí katolický a zahraniční evangelický. Současně se v práci J. A. Komenského zakončuje linie bratrského dějepisectví.

Konflikt vzvolaný prvním pronikáním luterství do českých zemí dal vzniknout *Kronice o bouři pražské roku 1524* neboli *Knihám o pozdvižení jedněch proti druhým v obci pražské*.⁶ Jejím autorem byl pražský měšťan, malostranský písař **Bartoš** (asi 1470–1535).⁷ V boji mezi lutersky orientovanými stoupenci M. Jana Hlavsy z Liboslavě a konzervativní utrakvistickou skupinou Jana Paška z Vratu stál na straně luterské. Po vítězství konzervativní strany byl spolu se svými souvěrci vyhnán z Prahy. Roku 1529, po návratu do Prahy, začal na obranu svou i reformní strany psát kroniku. Ta není jen obrazem doby, ale odráží se v ní i jeho myšlení a cítění z pozice měšťana, který na nižší vrstvy hledí s despektem. Byl nepřitelem kněží, nesmlouvavě kritizoval mravní úpadek doby a v hodnocení protivníků byl příliš stranický. Roku 1537 vyšla *Česká kronika* staroutravvistického kněze **Bohuslava Bílejovského** (1480 až 1555),⁸ který se v ní pokusil vysvětlit souvislost husitství s cyrilometodějstvím a pravoslavím. Tato odvážná teorie měla pomoci stále více utlačované staroutravvistické církvi podpořit její existenční nárok na prvenství a představit ji jako nejstarší církev. Zároveň to také byla reakce na snahy katolické strany získat zpět kostely, které byly v rukou utrakvistů. Patrná je také

⁶ Josef Vítězslav Šimák (ed.), *Knihy o pozdvižení jedněch proti druhým v obci pražské*, Praha 1907 (= *Fontes rerum bohemicarum VI*).

⁷ Týž, *Bartoš Písař*, ČČH 7, 1901, s. 310-328, 393-407.

⁸ Kamil Krofta, *Slovo o knězi Bohuslavu Bílejovském. Listy z náboženských dějin českých*, Praha 1936.

snaha o sjednocení církve podobojí. Proto je zde ostré kritice vystavena Jednota bratrská, poněvadž v ní viděl hlavní překážku církevního spojení.⁹

Teorie o kontinuitě kalicha v českých zemích od počátku křesťanství, která se znovu objevila v 19. století v názorech slavjanofilů, byla nábožensky i národně přitažlivá, dávala českému náboženskému vývoji specifickou hodnotu a nacionální hrdost. Utrakvistický měšťan **Martin Kuthen ze Šprinberku** († 1564) chtěl zdůraznit význam a úlohu měst, aby podpořil jejich postavení v současném politickém zápase. Ve své *Kronice o založení země české a prvních obyvatelích jejích*¹⁰ z roku 1539 nesplnil naděje evangelíků, že vylíčí celé české dějiny v protestantském duchu. Kuthen byl svázán styky s katolickými humanisty, blízkými habsburskému dvoru, a proto si nedovolil psát otevřeně o české reformaci a náboženským otázkám se raději vyhnul.

Jednota bratrská začala v této době shromažďovat historický materiál a ukládat ho. Tím dala vzniku Archivu jednoty. Z podnětu Jana Černého, jeho prací a prací písaře jednoty Matěje Červenky, biskupa Jana Blahoslava, Vavřince Orlíka a jiných byly sbírány i listiny, listy, paměti a traktáty z doby dřívější, od počátku Jednoty. Vznikla tak nesoustavná, ale bohatá sbírka pramenného materiálu, většinou ve spolehlivých opisech originálů dnes již ztracených. Má jedinečnou historickou cenu pro dějiny Jednoty i celé doby. Vůdčí osobností Jednoty bratrské byl v 16. století její biskup **Jan Blahoslav** (1523–1571).¹¹ Již v mládí napsal obranný spis *O původu Jednoty a řádu v ní* (1547).¹² K otázce původnosti se ještě vrátil ve spisku *Stručná souhrnná zpráva o původu a činech bratří* (1556), kde vyvrací tvrzení luterského teologa Flacia Illrica, že Jednota vyrostla z cizích vlivů valdenských. Blahoslav dal také podnět k založení druhé pramenné bratrské sbírky, takzvané *Knihy úmrtní* (1576), kam umístil nekrology vynikajících členů Jednoty od roku 1467 hodnotící jejich činnost. Úspěšným poku-

⁹ V této době procházela Jednota bratrská velkými změnami. Po smrti Lukáše Pražského (1528) ustal odpor vůči luterským názorům a do čela se dostal nový směr vedený Janem Rohem a Janem Augustou. Jednota se začala otevírat širším vrstvám, začala prosazovat nutnost vzdělání a snažila se získat konečnou legalizaci. Ani snaha biskupa Jana Augusty na jedné straně a Václava Mitmánka a Jana Mystopola na straně druhé o smíření Jednoty a utrakvismu nedokázala prolomit ledy nesmiřitelného boje a vzájemných rozporů mezi oběma církvemi; Jaroslav Kadlec, *Přehled církevních českých dějin* II, Řím 1987, s. 23-26.

¹⁰ Zdeněk Václav Tobolka (ed.), *Kronika o založení země české*, Praha 1929 (= Monumenta Bohemiae typographica VII).

¹¹ František Hýbl, *Jan Blahoslav*, Přerov 1974.

¹² Otakar Odložilík (ed.), *O původu Jednoty bratrské a řádu v ní*, Praha 1928.

sem o sepsání podrobných dějin Jednoty je anonymní rukopisná práce *Historia fratrum bohemicorum* (Dějiny českých bratří). F. M. Bartoš pokládal za jejího autora mladoboleslavského seniora Jana Kálefa (†1588).

V bezprostředním vztahu k současným událostem vznikla díla přímých účastníků předbělohorského politického dění. Vytríbenou stylistickou formou vyniká dílo **Karla staršího ze Žerotína** (1564–1636)¹³ *Zápisové o soudě panském z let 1594–1614*¹⁴ a *Popsání sněmů obecních v Brně 1594, 1596 a 1597*. Jiný významný politik Jednoty **Václav Budovec z Budova** (1551–1624),¹⁵ vůdce českých stavů proti Rudolfovi z konce prvního desetiletí 17. století a hlavní osoba v jednání o Majestát, zanechal o těchto letech objektivní zprávu v *Aktech o příbězích, kteří se dali ode tří stavů království Českého, tělo a krev podobojí přijímajících od roku 1608 do 23. února 1610*.

Po Bílé hoře se evangeličtí dějepisci snažili v emigraci informovat Evropu, o co v tak velkém zápasu šlo, a zároveň chtěli postup povstalců obhájit. **Pavel Stránský** (1583–1657)¹⁶ působil jako profesor v Toruni a v díle *O státě českém*¹⁷ shrnul nejdůležitější fakta a znalosti z politického, právního, hospodářského i kulturního vývoje Českého království. Spis se těšil oblibě, o čemž svědčí opakované vydání nejpozději ještě roku 1713. *Česká válka* (1645)¹⁸ od **Ondřeje Habrvešla z Habrfeldu** psaná v době jednání o Vestfálský mír chtěla působit na svědomí protestantské Evropy ve prospěch Čech. V obhajobě náboženských a stavovských svobod Habrvešl vystupoval útočně protijezuitsky a protihabsbursky. Nejdůležitějším dílem, které vzniklo v emigraci a popisovalo události vedoucí k Bílé hoře, je *Historie církevní*¹⁹ **Pavla Skály ze Zhoře** (1583–1640).²⁰ Za povstání byl úředníkem direktorské vlády a později královské kanceláře Fridricha Falckého. Informace měl tedy nadosah. V emigraci odešel z falckých služeb a začal psát desetisvazkové dílo, které zachycuje církevní dějiny od počátku křesťanství s větším zaměřením na období od vystoupení Martina Luthera do roku 1639. *Historie o těžkých protivěnstvích církve české* je dílem **Adama Hartmana** († 1691), který byl

¹³ Radek Fukala, *Karel starší ze Žerotína*, Ostrava 1996.

¹⁴ Vincenc Brandl (ed.), *Zápisové o soudu panském*, Brno 1866.

¹⁵ Noemi Rejchrtová, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984; Julius Glücklich, *O historických dílech Václava Budovce z Budova z let 1608-1610*, Praha 1911.

¹⁶ František Marek, *Pavel Stránský*, Ústí nad Labem 1983.

¹⁷ Bohumil Ryba (ed.), *O státě českém*, Praha 1940.

¹⁸ Josef Polišenský (ed.), *Česká válka 1618-1620*, Praha 1964.

¹⁹ Josef Janáček (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*, Praha 1984.

²⁰ Karel Tieftrunk, *Pavel Skála ze Zhoře*, Osvěta 3, 1873.

pravděpodobně sběratelem pramenů o utrpení členů Jednoty v předbělohorském i pobělohorském období. Její význam není v historickém obsahu, ale v historickém a politickém úmyslu a pojetí, které českou církví rozumí nejen Jednotu, ale všechny evangelické Čechy vyznávající Českou konfesi. Kniha se stala velmi populární a v českých zemích plnila svou funkci mezi tajnými evangelíky a později tolerantními obrozenci jako obžaloba habsburské politiky. Toto období uzavírají díla **Jana Amose Komenského** (1592–1670).²¹ Základní stanovisko, z něhož Komenský pojímá dějiny a hodnotí jejich společenský úkol, je neustálé celoživotní zdokonalování jedince i celého lidstva, a to ve vztahu k Bohu. Komenského pojetí dějin přesahuje soudobé humanistické a reformační chápání dějin a mění se v osobitou filosofii dějin.

V pobělohorském období bylo husitství a vůbec reformační tendence zavržení hodnou oblastí. Jistá malá změna je patrná v díle rajhradského benediktina **Josefa Bonaventury Pitera** (1708–1764), který do své edice písemných pramenů k moravským církevním dějinám zařadil i prameny k husitskému hnutí. S náboženskou tolerancí přišla změna v pojetí a hodnocení dějin. Kriticky se hodnotila protireformace a byla zamítnuta vědomá falza, která měla sloužit k duchovní nadvládě katolické církve. M. Jan Hus byl osvícenci přijímán a dokonce i obhajován v duchu osvícenského deismu a tolerance. Tato obecná tendence se však neobjevila u jednotlivých dějepisců ve stejné intenzitě. **František Palacký** (1798–1876)²² spojil výklad o polaritě dějinných sil působících proti sobě a zajišťujících pokrok lidstva s výkladem dějin doby husitské a reformační. V první, starší koncepci pojal Palacký husitské spory a boje jako nejmohutnější projev slovanského demokratismu a jako největší vzepětí české národní myšlenky proti feudální myšlence germánské.

V šedesátých a sedmdesátých letech se opětovně zformovalo katolické i evangelické dějepisectví reagující na liberální myšlení obracející se proti církvi. Evangelické dějepisectví se zvolna dostávalo do popředí pracemi **Heřmana Tardyho** (1840–1897),²³ faráře v Hořátvi. V letech 1865 až 1867 byl redaktorem Hlasů ze Siona, roku 1867 se zúčastnil poselství do Ameriky. Byl nespokojen s církevním zřízením a s jeho kritikou vystoupil na prvním konventu poděbradského seniorátu, konaného 14. prosince 1862 ve Chvaleticích, a předložil zde své návrhy na změnu. Žádal samostatnost církve bez zasahování státu, zřízení nejvyššího církevního úřadu, společné církevní pokladny a českého evangelického gymnázia, učitelského se-

²¹Josef Polišenský, *Jan Amos Komenský*, Praha 1972; Jaroslav Pánek, *Jan Amos Komenský*, Praha 1990.

²²Josef Pekař, *František Palacký*, Praha 1925.

²³Viktor Hájek, *Heřman z Tardy*, Brno 1932.

mináře a bohoslovecké fakulty. Dále se zasazoval o to, aby nejvyšší církevní institucí byl synod. Některé jeho návrhy se postupem času realizovaly. Heřman Tardy byl také sběratelem památek po českých emigrantech. Z jeho děl uvedu jen některá: roku 1864 vyšel spis *K dějinám svaté církve v Čechách*, o dva roky později vydaný *Heidelberský katechismus a Konfese helvetská*, roku 1869 vydal *Malý kancionál a Historii evangelického reformovaného sboru hořátevského*. Spolupracoval na *Památníku* k roku 1863.

V osmdesátých letech 19. století se protestantští autoři seskupili kolem **Josefa Dobiáše** (1858–1908), který začal vydávat *Časopis historický*. Specializoval se na českou reformační minulost, avšak jeho vydávání trvalo pouhé dva roky (1881–1882). Mezi jinými, kteří přispívali do časopisu, vynikli především Justus Salatnay a Bohumil Molnár. Oba se věnovali počátkům tolerovaných církví. Zájem o husitství a českou reformaci podporovaný Jaroslavem Gollem (1846–1929) a jeho žáky přiměl k činnosti řadu církevně orientovaných katolických i evangelických dějepisců. Jako kněží mohli díky teologické přípravě lépe pochopit dobové církevní učení, ale na druhé straně jim mnohdy církevní příslušnost svazovala ruce a nedovolila jim kriticky zhodnotit postup a konání jiné církve. Mezi evangelickými dějepisci tohoto období vynikají především Gustav Adolf Skalský, Ferdinand Hrejsa, Josef Lukášek a František Bednář.

Gustav Adolf Skalský (1857–1926) pobýval značnou část života ve vídeňském prostředí, kde působil na evangelické bohoslovecké fakultě. Spolupracoval na vydávání historického sborníku *Jahresbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*, kam přispíval články o české historické literatuře. Napsal i několik prací k obecným dějinám evangelických církví v Rakousku se zaměřením na církevní právo a poměr státu a církve: *Zur Geschichte der evangelischen Kirchenverfassung in Österreich bis zum Toleranzpatent* (1889), *Der österreichische Staat und die evangelische Kirche in ihrem wechselseitigen Verhältnisse vom Jahre 1848–1861* (1898). Z českých dějin se zabýval činností bratra Lukáše a od roku 1906 začal v Pardubicích vydávat *Pisemné památky evangelické minulosti české*, kde uveřejňoval řady Jednoty bratrské a jiné prameny k jejím dějinám. K dějinám doby toleranční přispěl dílem *První visitace evangelických sborů na Moravě v době toleranční* vydaným v roce 1899. Jeho nejrozsáhlejší dílo je věnované poslední vlně české náboženské emigrace: *Z dějin české emigrace XVIII. století* (1911).

Vedle Gustava Skalského však v domácím prostředí vyrůstal **Ferdinand Hrejsa** (1867–1953), jeden z hlavních představitelů a organizátorů evangelického dějepisectví v Čechách. Byl profesorem církevních dějin na pražské Husově evangelické teologické fakultě a jedním z jeho hlavních badatelských zájmů byla česká konfese. Své názory a badatelské poznatky

shrnuje v obsáhlém díle *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny* (1912). Zde se výrazně odchýlil od staršího názoru o myšlenkovém úpadku českého reformního hnutí v 16. století, že husité té doby byli pouze českými luterány. Dokázal jejich souvislost se starší husitskou a bratrskou tradicí, jejich věroučnou samostatnost a odlišnost od luteranismu. Uvedl v život nové označení pro husity přecházející k luterství, které nazval novoutraktisty. K všeobecnému přijetí této práce přispělo, že k týmž závěrům docházel ve svých pracích i Kamila Krofta. Jako reakci na článek Františka Hrubého *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*,²⁴ uveřejněném v Českém časopise historickém v roce 1934, napsal článek do téhož časopisu s názvem *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou* (1938).²⁵ Dalším okruhem jeho témat byla Jednota bratrská a doba toleranční. Jednotě věnoval práce *Sborové Jednoty bratrské* (1939), kde podal podrobný soupis českobratrských sborů doma i v zahraničí, a *Náboženský svéráz Jednoty bratrské* (1939). K době toleranční vydal *Toleranční patent. Jeho vznik a význam* (1931) a dále životopisné studie dvou maďarských reformovaných duchovních: *Jan Végh* (1930) a *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční* (1941).²⁶ V posledních dvou uvedených dílech se Hrejsa dotkl neprobádané oblasti česko-maďarských styků a přispěl k vytvoření představy o sžívání cizích duchovních s novým prostředím. V *Dějínách české evangelické církve evangelické v posledních 250 letech* (1927) jsou nejvíce zpracovány kapitoly věnované době předtoleranční a toleranční. Vrchol samostatného badatelského úsilí tvoří rozsáhlé souhrnné *Dějiny křesťanství v Československu I-V* (1947–1948).

Josef Lukášek (1874–1947) byl spolu s Ferdinandem Hrejsou farářem u sv. Salvátora v Praze a v roce 1919 se stal vojenským superintendentem. Většina jeho děl se zaměřuje na období druhé poloviny 19. století, době toleranční se věnují například *Počátky evangelické církve v Praze* (1914) a *K dějinám doby toleranční* (1939). Poznatky o ideovém proudění me-

²⁴ František Hrubý, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 40, 1934, s. 265-309; 41, 1935, s. 1-40, 237-258.

²⁵ Ferdinand Hrejsa, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, ČČH 44, 1928, s. 296-326, 474-485.

²⁶ Jan Végh se narodil 4. října 1755 v Fokzsabadi. Byl mezi prvními pastory, kteří se rozhodli odejít sloužit do Čech. Roku 1783 se stal prvním farářem ve sboru v Libši. Pro potřeby církve napsal například dílo *Agenda. Krátká příprava k svaté večeři Páně. Krátké a prosté vyznání* (Helvetská konfese) a mezi jinými napsal i *Zprávu o vzniku reformovaných sborů v Čechách* a vydal překlad anglického spisu *Hřbitov a přemýšlování*, který přeložil z maďarštiny. Jan Szalatnay byl první farář v Moravci, kde působil v letech 1783–1827; Jan Toul, *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny 1781-1931*, České Budějovice 1931, s. 166, 194.

zi českými evangelíky a o jejich poměru k národnímu a politickému hnutí v době Bachova absolutismu přinesl v dílech o pražských evangelických kazatelích: *B. V. Košut* (1927), *Josef Růžička* (1929), *Jan Janata* (1931). Souhrnem a doplněním dílčích monografií je kniha *Česká evangelická církev v době revoluční r. 1848* (1937). Zde rozšířil obzor na celou zemi a všiml si i postoje katolických kněží a konvertitů. Nejmladší z této generace, **František Bednář** (1884–1963), se po drobnějších studiích z dějin místních evangelických sborů například *Dějiny evangelického reformovaného sboru v Kloboukách u Brna* (1915) soustředil na dějiny tolerančního patentu, o němž napsal spolu s Ferdinandem Hrejsou již zmíněnou knihu *Toleranční patent. Jeho vznik a význam* vydanou v roce 1931, a bratrskou historii 16. století. Dále věnoval pozornost náboženskému odboji na Valašsku v sedmdesátých letech 18. století, o němž napsal dílo *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781*. V myšlenkovém hnutí valašského lidu viděl povědomí tradic české reformace, ale hlavně podal důkaz, že toleranční patent byl vybojován vlastními snahami evangelíků a nebyl vydán jen z dobré vůle panovníka. Větší část knihy vyplňuje edice úředních zpráv, protokolů, výslechů a peticí. Poslední skupinu Bednářových historických prací tvoří edice spisů Jana Augusty, Jana Blahoslava a především dokumentárních pamětí Jakuba Bílka.

Se vznikem nové Husovy evangelické teologické fakulty v Praze roku 1919 se rozšířila vědecká a badatelská základna, která měla větší pracovní i publikační možnosti. Roku 1921 byl pod vedením Ferdinanda Hrejsy a Františka Bednáře vydáván *Reformační sborník*, kde jsou publikovány práce z československých náboženských dějin. K 150. výročí vydání tolerančního patentu byla vydána *Jubilejní kniha česko-bratrské evangelické rodiny*, kterou sestavil Jan Toul, evangelický farář v Českých Budějovicích. Obsahuje zkrácené životopisné údaje o všech farářích a významných osobnostech činných v církvi v letech 1781–1931. Na činnost Ferdinanda Hrejsy a Františka Bednáře ve vydávání *Reformačního sborníku* později navázal **František Michálek Bartoš** (1889–1972), který svou badatelskou činnost věnoval husitské době. Patřil k mladší generaci žáků Václava Novotného, původně byl archivářem Národního muzea a později se stal profesorem církevních dějin na pražské Husově evangelické teologické fakultě. Pro F. M. Bartoše je typická ohromná publikační činnost roztržštěná v množství větších i drobnějších příspěvků, knih, edicí, pramenných soupisů, brožur článků a polemik, občas shrnutá v knižní tematický celek. Tematicky byla soustředěna na dobu vlastní husitské revoluce a její náboženskou a názorovou problematiku. Avšak jeho badatelské výsledky nebyly přijímány bez kritiky a vyvolávaly pochybnosti. Vyvrcholením Bartošova husitologického bádání se stala jeho husitská trilogie, zařazená do souboru Českých dějin. První část vyšla s názvem *Čechy v době Husově. 1378–1415* (1947) a po téměř dvou desetiletích

následoval dvoudílný závěr *Husitská revoluce I. Doba Žižkova. 1415–1426* a *Husitská revoluce II. Vláda Bratrstva a její pád. 1426–1437* (1965 a 1966). V popředí výkladu stojí politické a náboženské dějiny doby a vynikající osobnosti jako rozhodující dějinní činitelé. Bartoš zde osvědčuje dar detailního pohledu na události v přesném chronologickém sledu, zapomíná však na hnací a vedoucí síly, na sociální a ideologické fronty v jednotlivých fázích zápasu, který posléze ústí v revoluci. Větší pozornost hospodářským a sociálním podmínkám a složkám revolučního dění je věnována ve dvoudílné *Husitské revoluci*. V ostrém kontrastu s Pekařem hodnotí Bartoš husitskou revoluci jako úsilí o pronikavou přestavbu českého státu ve smyslu jeho demokratizace, již rozumí umožnění účasti ve vedení a správě státu početnějším vrstvám měšťanstva. Ideologicky Bartoš nepřekročil pozice Palackého, ba naopak se k nim vracel.

Z mladší generace evangelických historiků věnujících se české reformaci působili na Husově teologické fakultě v Praze Rudolf Říčan a F.M. Dobiáš. **Rudolf Říčan** (1899–1975) byl žákem Václava Novotného a stal se nástupcem Hrejsovým. První monografii věnoval předhusitskému kazateli Johlínu z Vodňan. Poté vydával a vykládal některá díla Komenského a zájem o české středověké reformační dějiny projevil v syntetické práci *Dějiny Jednoty bratrské* (1957), která nahradila dřívější, často nedokončené pokusy o souhrnné dějiny Jednoty. Brzy se však Říčan bohatou literární činností přiklonil k dějinám českého evangelického hnutí od dob tolerance. Napsal řadu životopisných podobizen významných evangelických pracovníků, například spisovatele Jana Karafiáta, ale největší úsilí věnoval životu a dílu Karla Eduarda Lanyho v široce pojaté biografii *Život a dílo Karla Lányho* (1938). Nezachytil pouze jeho život, nýbrž podal celé dějiny českého evangelického hnutí v 19. století, jeho organizační a myšlenkový vývoj a to ve vztahu k ostatnímu národnímu životu. Využil bohatého materiálu církevních evangelických archivů a soukromé korespondence. **František M. Dobiáš** (1907 až 1972) se jako teolog zajímal spíše o věroučné představy Jednoty bratrské, obzvláště její učení o večeři Páně.

V období po druhé světové válce byl výraznou postavou v evangelickém dějepisectví **Amedeo Molnár** (1923–1990). Vynikl jako znalec patristiky, husitství a české a světové reformace. V článku *Husovo místo v evropské reformaci*,²⁷ uveřejněném v tehdejší *Československém časopise historickém*, přispěl k interpretaci vztahu české a evropské reformace. Jako teolog velmi přesně analyzoval dialektické napětí vnitřní kontinuity a diskontinuity obou typů

²⁷ Amedeo Molnár, *Husovo místo v evropské reformaci*, ČsČH 14, 1966, s. 1-14.

reformací.²⁸ Přesvědčivě vysvětlil, že husitství a bratrství se plnohodnotně podílí na evropském procesu řešení velké krize církve a společnosti nikoli jako přípravná fáze, ale jako nedílná součást evropské reformace. Rozlišil „první“ a „druhou“ reformaci a v dalších studiích tuto myšlenku rozvíjel a prohluboval. Pro první reformaci bylo podle Molnára charakteristické zdůraznění božího zákona jako společenské normy, životního příkladu Ježíše, apoštolů a předkonstantinské církve. Tato reformace může a nemusí být revoluční. Do této skupiny patří trpný odpor valdenství, revoluční husitství, pacifistické bratrství. Druhá reformace je společensky konformní, avšak teologicky radikálnější. Zvláštní pozornost zasluhuje kniha *Na rozhraní věků. Cesty reformace* (1985), která obsahuje medailony předních osobností obou reformací. Z dalších děl připomenu například *Dvanáct století církevních dějin* (1973), na kterém spolupracoval s Rudolfem Řičanem, *Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru* (1973), *Slovem obnovená. Čtení o reformaci* (1977), na kterém se podílel spolu s manželi Rejchrtovými. Kromě toho připravil edice *Husitské manifesty* (1980) a *Jan Amos Komenský: O sobě* (1987).

Na závěr mi zbývá uvést stav současného historického bádání v okruhu protestantských historiků. Dějinám druhé poloviny 18. století se věnuje **Eva Melmuková** (* 1932). Vystudovala Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu a etnografii na Filozofické fakultě univerzity Karlovy v Praze a mimořádně také archivnictví. V oboru své kvalifikace však nesměla pracovat a proto se věnovala regionální historii jižní části Českomoravské vrchoviny a etnografii, zejména lidové architektuře. Eva Melmuková je spoluautorkou průvodce *Evangelické jižní Čechy a jižní Morava* (1992), spoluredigovala publikaci *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě* (1995) a je autorkou knihy *Patent zvaný toleranční* (1999). Tématu pozdního utrakvismu a kalvinizované Jednotě bratrské se věnuje **Noemi Rejchrtová** (* 1940). Po studiích na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, začala pod vedením A. Molnára pracovat na katedře církevních dějin Komenského evangelické teologické fakulty a v roce 1984 se habilitovala studií o českém utrakvismu doby jagellonské. Je autorkou knih *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence* (1982), *Václav Budvec z Budova* (1984) a edice *Václav Budovec z Budova: Antialkorán* (1989). V poslední době vychází knihy historičky **Edity Štěříkové** (* 1937), která se dlouhodobě zabývá problematikou českého evangelického exilu. Využívá velké množství archivních materiálů a snaží se o komplexní přehled pobělohorského exulantství. Dosud byly vydány její spisy *Z nouze o spasení* (1992), *Země otců* (1995), *Běh českých emigrantů v Berlíně v 18. století* (1999), *Pozvání do Slezska* (2001),

²⁸ Noemi Rejchrtová, *Přehled literatury k upřesnění pojmů „reformace-protireformace-tolerance“*. *Prolegomena*, ČČH 89, 1991, s. 791.

Zelow. Česká exulantská obec v Polsku (2002), Exulantská útočiště v Lužici a Sasku (2004) a nejnověji Stručně o pobělohorských exulantech 2005).

Kapitola II.

Předtoleranční doba

V této kapitole bych se chtěla věnovat náboženské situaci v oblasti, kde vznikl toleranční sbor Horní Dubenky. Jedná se o širší okruh vesnic, který se ke vznikajícímu sboru přidružil. V dnešní době patří Horní Dubenky pod kraj Vysočina a horácký seniorát. Dříve tomu však bylo jinak.

Jádro hornodubeneckého okruhu tvořily vesnice Nová Ves, Jihlávka a samozřejmě Horní Dubenky. Dále k němu patřily vzdálenější vesnice jako například Horní Ves a město Horní Cerekev. Do tohoto okruhu lze zařadit i okruh zahrádecký omezený pouze na jednu vesnici Zahrádky, který zpočátku jednal samostatně, ale později se spojil s okruhem dubeneckým. Vymezila jsem si několik okruhů témat spolu s otázkami, kterým bych se v této kapitole mimo jiné chtěla věnovat. První otázkou je problematika křtů a pohřbů. Budu se ptát, jak přistupovali katoličtí kněží ke křtům dětí, o jejichž rodičích si například vedli záznamy a věděli, že odmítají vykonat zpověď a přistoupit k přijímání pod jednou způsobou, a nebo byli dokonce jimi označeni za heretiky. A co to znamenalo pro samotné nekatolíky. Druhým tématem jsou odchody ze země pro víru, tedy buď nucený a nebo dobrovolný exil. S tím souvisí i další otázka, jakou jsou cesty do Uher. Dalším tématem jsou tresty pro víru a různá vyslychání a věznění kvůli podezření z hereze. Zmínit bych se také chtěla o kolportérství knih a o postupech katolických duchovních. Budu se ptát, zda zaujímal pasivní postoj nebo se aktivně podíleli na odhalování a trestání nekatolíků. Nelze také opomenout vlastní organizaci tajných nekatolíků, například kde se scházeli či zda je navštěvoval nějaký ordinovaný pastor ze zahraničí.

Pokud jde o teritoriální vymezení, nepatřily zmíněné vesnice z hornodubeneckého okruhu pod jediné panství. Nová Ves, Horní Dubenky a Jihlávka patřily k panství Telč a Jihlavský kraj.²⁹ Farou však Nová Ves spadala pod Batelov, naopak Horní Dubenky s Jihlávkou spadaly

²⁹ V 16. století vlastnil telčské panství rod pánů z Hradce. V roce 1604 zdělila panství Lucie Otýlie Slavatová z Hradce, provdaná za Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka, který roku 1637 přenechal panství svému synovi Jáchymu Oldřichu Slavatovi. V letech 1645-1673 vlastnil panství Ferdinand Vilém Slavata, mezi léty 1673-1688 jeho mladší bratr Jiří Jáchym a nakonec v letech 1688-1691 další bratr Leopold Vilém Slavata. Po jeho smrti přešlo panství na hraběte Františka Antonína z Liechtensteina-Kastelkornu. Ten přenechal panství v roce 1761 Johaně z Thürheimu. Roku 1796 zdělil panství hrabě Leopold Podstatský-Liechtenstein, který byl vlastníkem do roku 1813; Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Brno 1938, s. 16-18.

pod správu fary v Počátkách, která byla původně součástí Veselského vikariátu, avšak roku 1672 byla připojena k nově vzniklému vikariátu Jindřichohradeckému. Horní Ves a Horní Cerekev byly součástí panství i farnosti Horní Cerekev; do roku 1751 patřily pod kraj Bechyňský a později pod kraj Tábořský. Vesnice Zahrádky patřila městu Jindřichův Hradec a katolickou správou podléhala vlivu fary ve Studené. Kraj byl stejný jako u cerekvického panství.

Jan Tiray uvádí, že roku 1580 bylo v Horních Dubenkách 16 usedlých. Majitelem mlýnu a pily byl Pavel Tobiáš, druhý mlýn patřil Jírovi Bobrovi. Jako „*sousedé*“ jsou uvedeni Koukal, Kalášek, Talpa, Křistl, Kovanda, Marek, Hezina, Misař, Kuba a Tobiáš. Dále k roku 1660 Tiray uvádí tyto usedlé: celoláník Moudrý, čtvrtláník Drápal, 11 půlláníků (uvedeni jsou pouze Kovanda, Kališ, Kos, Čech, Jakubek, Suchý, Krysan, Novák, Kalášek), dále 4 čtvrtníci (Koukal, Talpa, Vobr mlynář, Matěj mlynář) a 5 chalupníků.³⁰ Jména Drápal, Kalášek a Kališ se přitom objevují také ve zповědnicích seznamech pražské arcidiecéze,³¹ a jména Drápal, Kališ, Talpa, Misař, Jakubek, Novák a Vobr bude možné později nalézt v tolerančních přihláškách.

Ohlédneme-li se za reformačním proudem v této oblasti, nalezneme již v 14. století silný vliv Valdenských. Například téměř celá obec Velký Bednárec na statcích Oldřicha III. z Hradce byla valdanská. Výjimkou byli rychtář, lazebník a obecní pastýř, kteří zůstali katolíky. V památníku věnovaném Pavlu Ferdinandu Lanštjákovi,³² evangelickému faráři v Horních Dubenkách v letech 1884–1929, je uvedeno, že se scházeli u nějakého Valtina. Bohužel není uveden odkaz na zdroj této informace. Jejich učitelé byli Albert a Gotfried, kteří je navštěvovali asi třikrát za rok. Přijímali též zповěď a poskytovali poslední útěchu umírajícím. Byli ve spojení s Prahou, Znojmem a Bavorskem a k tomuto účelu jim valdanská pospolitost pořídila vůz.³³ Valdenští se objevovali i v okolních vesnicích a dokonce i přímo v Jindřichově Hradci.³⁴ Působením Valdenských se připravila půda pro přijetí myšlenek mistra Jana Husa a později Jednoty bratrské. Ač se páni z Hradce i členové z premonstrátského kláštera v Nové Říši, založeného podle tradice roku 1211, snažili šíření nových náboženských myšlenek zabránit,

³⁰ Jan Tiray, *Místopis Moravy, Telecký okres*, Brno 1913, s. 427.

³¹ Josef Vítězslav Šimák (ed.), *Zповědnicí seznamy arcidiecése pražské z r. 1671-1752*, Bechyňsko, Praha 1928.

³² *Památník věnovaný duchovnímu pastýři Pavlu F. Lanštjákovi*, Horní Dubenky 1929, s. 62.

³³ Amedeo Molnár, *Valdenští*, Praha 1991, s. 134.

³⁴ Blíže o Valdenských v této oblasti, *tamtéž*, s. 134-135.

nekatolíků přibývalo. Město Dačice se stalo střediskem českých bratří a v okolí vnikla řada bratrských sborů.³⁵ Vystoupením Marina Luthera a šířením jeho myšlenek do Čech a na Moravu opět přibýval počet nekatolického obyvatelstva. Luterství se na Moravě šířilo především mezi německým obyvatelstvem.³⁶ Roku 1589 je vytýkáno faráři v Telči luteránské smýšlení a nekatolíci se objevují i mezi vrchnostenskými úředníky. Na jednoho si roku 1591 stěžoval nově dosazený farář Jiří Kostelecký, že od něj nedostal povinné dávky.³⁷ Páni z Hradce šíření evangelické víry na svých panstvích jen nečinně nepřihlíželi, samozřejmě se tomu snažili ze všech sil zabránit. Nejvýznamnějším krokem v tomto směru bylo založení jesuitské koleje v Jindřichově Hradci Adamem II. z Hradce 20. ledna 1594.³⁸ Rektoru koleje odevzdal patronátní právo nad farami a kostely na dominiu včetně kostelů v Telči, Mrákotíně, Pavlově a Želetavě. Jeho syn Jáchym Oldřich z Hradce dokonce roku 1599 vypověděl nekatolické pastory z panství.³⁹ Kroky proti nekatolickému obyvatelstvu a šíření jejich víry podnikal i Vilém Slavata. V roce 1616 nařídil jezuitům v Jindřichově Hradci, aby mládež obojího pohlaví přijímala svátost oltářní jen pod jednou a dokonce aby nikdo na jeho panství, kdo si stále držel svou nekatolickou víru, nemohl být oddán a ve městě nesměl získat městské právo.⁴⁰

V období po bitvě na Bílé hoře se ani této oblasti nevyhnulo zvýšené pronásledování evangelíků a rekatolizace. Byly založeny nové jesuitské koleje, a sice roku 1624 v Jihlavě a z iniciativy Františky Slavatové roku 1651 v Telči.⁴¹ Do jaké míry bylo působení jezuitů úspěšné, ukazují zápisy koleje v Telči. Jan Tiray s odkazem na tyto záznamy uvádí, že roku 1661 bylo na katolickou víru obráceno osm luteránů, roku 1663 dokonce 51 luteránů a šest

³⁵ J. Tiray, *Místopis*, s. 75, 76.

³⁶ Příkladem toho je Jihlava, která od druhé poloviny 16. století byla luterská. Evangelické byly i farnosti v jejím okolí. Roku 1575 si jihlavští povolali svého prvního duchovního doktora Jana Heidenreicha, profesora bohosloví ve Frankfurtu nad Odrou. Stanovili mu plat 250 zlatých a 30 měřic obilí, dostal byt a palivo. Jeho povolávací list je z 16. dubna 1575. Do Jihlavy přišel v pátek před svatodušními svátky, vytvořil nový církevní řád a působil zde 11 let; Ferdinand Hrejsa, *Dějiny křesťanství v Československu IV*, Praha 1948, s. 324.

³⁷ J. Tiray, *Místopis*, s. 77.

³⁸ Tomáš V. Bílek, *Statky a jmění kolejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém*, Praha 1893, s. 63.

³⁹ J. Tiray, *Místopis*, s. 77.

⁴⁰ T. V. Bílek, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1982, s. 107.

⁴¹ Týž, *Statky*, s. 112, 119.

českých bratří a o rok později 40 rodin. Během osmnácti let bylo tedy celkem obráceno na 500 heretiků.⁴² Členové jezuitské koleje v Jindřichově Hradci nezůstali také pozadu. V počátečné farnosti působil Václav Raušer, jemuž se podařilo obrátit zpět na katolickou víru 915 duší.⁴³ Svou pozornost věnoval i dětem, kterým dával veršovaný katechismus hodící se i ke zpěvu. Tím jim nenásilně a přitažlivě vštěpoval základy katolické víry. Ale nějaké skupině se podařilo rekatolizaci uniknout, když Jan Tiray uvádí, že ke konci třicetileté války bylo v Počátkách 80 podobojí a 936 pod jednou. Česká Olešná byla dokonce celá nekatolická a její pán Adam Ostrovský ze Skalky byl nazýván kacíř nejzatvrzejší.⁴⁴ Samozřejmě i v těchto krajích probíhalo pátrání po kacírských knihách a jejich následné pálení. O této skutečnosti se dochovala pověst z okolí Horních Dubenek: na pozemek Josefa Talpy u hráze rybníka byly na vozech svázeny knihy z Dubenek a okolí a následně páleny. Jedna plechem pobitá Bible nechtěla hořet a když do ní palič strčil, vymrštila se a udeřila ho do tváře.⁴⁵ Je zajímavé, že podobné pověsti se objevují i jinde, například v Humpolci.⁴⁶

Rekatolizační snahy pokračovaly i v následujících letech. Část obyvatel nevydržela nátlak a přestoupila ke katolictví, někteří přestoupili jen na oko, avšak ještě značná část si dokázala udržet svoji víru a tajně se scházela. Útočištěm se jim staly zdejší hluboké lesy. Nejčastěji se setkávali u studánky pod vrcholem Javořice, kam přicházeli evangelíci z Horních Dubenek i z blízkého a vzdálenějšího okolí, například až z Velké Lhoty. Pověst zachycuje, že při jednom shromáždění právě v tu chvíli, kdy byla vysluhována Večeře Páně, byli prozrazeni a kněz hodil kalich do blízké studánky. Odtud má údajně pocházet dnešní název Studánka Páně.⁴⁷ Důležité na pověsti je, že zaznamenává přítomnost kněze. Od toho je možné usuzovat, že přišel-li do oblasti predikant, scházeli se k bohoslužbám s vysluhováním Večeře Páně ve větším počtu. Jinak byli běžné menší skupinky scházející se po domácnostech a často v mlýnech, které byly stranou od vesnic. Jedním takovým byl mlýn Drdák Lukáše Chadima. Že byl jeho

⁴² J. Tiray, *Místopis*, s. 79.

⁴³ T. V. Bílek, *Reformace katolická*, s.108.

⁴⁴ J. Tiray, *Místopis*, s. 79.

⁴⁵ *Památník*, s. 64.

⁴⁶ Rudolf Mahovský, *K 150 výročí tolerančního chrámu páně v Humpolci*, Praha 1935, s. 109.

⁴⁷ *Památník*, s. 65. V dnešní době se zde na paměť tohoto prozrazení každoročně poslední neděli v srpnu schází evangelíci ze sboru v Horních Dubenkách a i evangelíci z ostatních sborů v blízkém okolí.

mlýn dalším místem tajného setkávání, potvrzuje jeho věznění.⁴⁸ Od 7. října 1736 asi do konce roku byl vězněn v Telči pro podezření z hereze a pobyt ve vězení si musel hradit sám. Známé jsou i schůzky v Zahrádkách u Josefa Brchaně. Podle Antonína Rezka byly však také odhaleny, a to katolickým farářem ze Studené Vavřincem Žvachem⁴⁹ O Vavřinci Žvachovi bude ještě řeč v následující kapitole věnující se době po vydání tolerančního patentu a slavnostním přihláškám k evangelické církvi.

Díky záznamům katolických kněží, kteří evidovali, kolik osob se zúčastnilo povinné velikonoční zpovědi, si můžeme udělat obrázek o „čistotě víry“ i v počátečné farnosti. Ve zveřejněné řadě těchto zpovědních seznamů z let 1671-1751⁵⁰ je jasně vidět, že v počátečné farnosti byl počet nekajících až do roku 1678 poměrně vysoký. Od roku 1671 pomalu narůstal a vzestupná tendence trvala šest let, kdy počet vzrostl na třicet osob. Následuje čtyřletá pauza bez jediného záznamu nekajících a až od roku 1685 se záznamy opět objevují. Nebyla to ale již tak vysoká čísla jako z počátku sledovaného období a trvala pouze do roku 1708.⁵¹ Od té doby jsou již v seznamu pouze počty kajících a dalo by se říci, že farnost byla očištěna od kacírů a nastal klid. Je možné, že by lidé změnili pohled na svou víru? Nebo zaujali pasivní postoj, vykonali zpověď, přijali svátost oltářní a se svým svědomím se nějak vypořádali? Nebo také katolický farář nechtěl na svoji farnost zbytečně upozorňovat a neuváděl skutečný stav?

Přistoupím-li k záznamům s konkrétními jmény, je nejčastějším jménem ve vesnici Horní Dubenky Jakub Drápal. Jeho jméno se v seznamu objevuje pravidelně od roku 1697 až do roku 1700, kdy je u jména latinská poznámka: *tertio anno profugus*.⁵² Za povšimnutí stojí, že jsou v seznamu uvedeni i dva Drápalovi pacholci, a to v letech 1672 a 1673, kdy ale žádný člen rodiny Drápalů uveden není. Dvakrát je v seznamu zapsáno jméno Kalášek: roku 1674 se jedná o Marianu Kaláškovou a o dva roky později o Víta Kaláška a Antonína Vobera. Záznamy v této vesnici končí rokem 1706, tedy zhruba ve stejné době jako v celé farnosti. V sousední vesnici Jihlávka se odlišuje zápis k roku 1672 a 1673, kdy se v seznamu jmen objevil

⁴⁸ Domácí pobožnosti byly zakázány pod pokutou 100 zlatých nebo půl roku vězení. Pobyt ve vězení si museli hradit; Edita Štěříková, *Stručně o pobělohorských exulantech*, Praha 2005, s. 14, 15.

⁴⁹ Antonín Rezek, *Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách*, Praha 1887, s. 141.

⁵⁰ V seznamu je na prvním místě uveden počet osob přistoupivších ke zpovědi, na druhém počet těch, kteří nepřistoupili, tedy se nekáli, a na závěr počet kacírů. Nalezneme zde i konkrétní jména. Počet jmen se shoduje s počtem nekajících. U každého jména je uvedeno, odkud tedy z jaké vesnice dotyčný pochází a výjimečně čím se živí a jaké má postavení.

⁵¹ J. V. Šimák (ed.), *Zpovědní seznamy*, s. 118-123.

⁵² *Tamtéž*, s. 46.

urozený pan Zikmund Cetlic z rytířského stavu.⁵³ Jedná se o jedinou osobu pocházející z vyšší sociální vrstvy. Komparací informací, respektive jmen, ze zpovědních seznamů a tolerančních přihlášek prosvítá lehce na povrch kontinuita mezi dobou pobělohorskou a toleranční. Část obyvatel si tedy svou víru ponechala, předávala si ji z generace na generaci a v době, kdy se k ní mohla přihlásit, toho využila.

Nyní bych se po letném popisu náboženské situace v oblasti věnovala konkrétním otázkám, které jsem uvedla v úvodu této kapitoly. K problematice křtů a pohřbů jsem pro sledované území nenašla v literatuře záznamy. Zdeněk Medek ve své knize uvádí, že při křtech a pohřbech sáhli mnohdy evangelíci ke svépomoci.⁵⁴ Na základě výsledků z roku 1782 z Litomyšlska podává důkazy pro své tvrzení. Při výslechu dne 17. ledna 1782 uvedl Václav Pařava, mlynář z Budislavi: „*Když nechtěli duchovní nám podle evangelického způsobu sloužit, že nechtějí s téma sektama nic mít, tak jsme museli sami křtít.*“ Po křtu byla vyhotovena cedulka, na níž bylo zapsáno, kdy a kde bylo dítě pokřtěno. Jak křest probíhal, se dovídáme z výsledků poddaných Herynka a Bárty z Jarošova opět z litomyšlského panství. Oba křtili děti. Herynk byl dotazován, jakým způsobem křtil. Odpověděl, že „*ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého a po třikráte vodu lil na hlavu. Po křtu jsem se modlil Otče náš a evangelium sv. Marka v desáté kapitole*“. Komisi byl dále dotazován, zda evangelium odněkud četl. Odpověděl, že vše četl z Agendy.⁵⁵ I když se jedná o případy z doby krátce po vydání tolerančního patentu, je možné se domnívat, že v době předtoleranční tomu mohlo být obdobně. Dítě však muselo být zaneseno do matriky. Proto je možné, že tajní evangelíci vnímali křest u katolického duchovního jako matriční záležitost a poté si ve svém společenství vykonali křest podle svého způsobu. Křty vykonávané světskou osobou povolovala v pobělohorské době v případě neobsazení fary i katolická církev.⁵⁶

K otázce odchodu ze země jsou již ze sledovaného území určité záznamy. V Lanštyákově památníku je zachycena výpověď Kateřiny (1811-1872), dcery Jakuba Makovičky z Horní Vsi č. 47.⁵⁷ Od svého otce slyšela, že když mu bylo dvacet let, byl spolu se svým kamarádem Semorádem povolán k vojsku a spolu odešli do Německa. Po příchodu do jedné vesnice bylo

⁵³ *Tamtéž*, s. 43

⁵⁴ Zdeněk Jan Medek, *Na slunce a do mrazu. První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*, Praha 1982, s. 196.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 197.

⁵⁶ Eliška Čáňová, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech 1620-1671*, Sborník archivních prací 35, 1985, s. 519.

⁵⁷ *Památník*, s. 126-127.

vojsko rozmístěno po hospodářstvích a kamarádi se domluvili, že jeden nebo druhý přijde na návštěvu. Semorád přišel ke stavení, kde byl Jakub Makovička ubytován. Protože byl ale dům uzavřen, volal na svého kamaráda jeho příjmením. Volání uslyšel hospodář, který se také jmenoval Makovička. Večer přišel za Jakubem a dovedl ho do pokoje, kde seděl „*prastarý dědoušek*“, který se ho ptal, odkud pochází. Když odpověděl, že od Počátek, odvětil mu stařec, že i on s celou rodinou pochází odtud. Vyprávěl, že jako malý chlapec se musel s rodiči vystěhovat kvůli víře a že pocházeli z mlýna od Počátek. Při odchodu zakopali v komoře knížky s nadějí, že sem ještě vrátí, a s Biblí a *Labyrintem světa* se vydali na cestu. Do Bible zaznamenávali svou pouť a také ji Jakobovi ukázali. Stařec dále tvrdil, že měl prý ještě dva strýčky, z nichž jeden byl na mlýně v Horní Vsi. Nakonec tedy zjistili, že jsou příbuzní a pochází z jednoho rodu. Propočteme-li uvedené časové údaje, zjistíme, že rodina musela odejít někdy v první polovině 18. století. V této době vládl v českých zemích Karel VI., do jehož vlády spadá třetí pobělohorská fáze rekatolizace českých zemí. Pokud jde o přenos informace, tak důvěryhodné je, že si dcera pamatovala otcovo vyprávění. Otázkou zůstává, od koho získal informaci Ferdinand Lanštlák, který na sbor do Horních Dubenek nastoupil až v roce 1884, tedy dvanáct let po smrti dcery Jakuba Makovičky. Nepochybně mu ji sdělili její potomci. S přihlédnutím na časové rozmezí je možné tuto informaci pokládat za věrohodnou. Rodina Makovičkova však nebyla jediná. Jiří Melmuk uvádí, že z Horních Dubenek odešla část rodiny Jakoubků do Myjavy.⁵⁸ Z Počátek odešel v první polovině 18. století Zachariáš Jelínek, syn měšťanských rodičů vychovaný ve víře českých bratří. Nejprve odešel do Drážďan a poté do Ochranova. Působil mezi Čechy v cizině, cestoval v zájmu Jednoty do Anglie a od roku 1753 byl kazatelem v českém sboru v Rixdorfu u Berlína.⁵⁹

S exilem částečně souvisí cesty do zahraničí. Z vesnice Zahrádky je znám příběh jistého Řavy,⁶⁰ který každoročně před velikonočními svátky odcházel ze vsi. Chodil na bohoslužby do Myjavy. Obyčejně se vracel týden po svátcích. Jeho odchody nezůstaly bez povšimnutí. V *Památníku* je zachyceno doznání Josefa Řavy (* 1827), který na smrtelném loži vyznal, že jako konfirmand (tedy někdy kolem patnáctého roku života) slýchal, že mělo přijít šest ozbrojených vojáků ze Studené, aby Řavu donutili k vyhnání. Řava pochopitelně odmítal a protože mu žádné kacířství nemohli dokázat než jen to, že se před svátky vzdaluje od domova, došlo až k hrubému násilí. Řava byl ubit a na místě pohřben. Tolik se dozvídáme z výpovědi

⁵⁸ Jiří Melmuk, *Předtoleranční evangelictví jižní Vysočiny 1621-1782*, Telč 1976, s. 78.

⁵⁹ *Památník*, s. 128.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 114-116.

Josefa Řavy. Na jiném místě je uvedena jiná paměť, kde se navíc uvádí, že vojáci Řavovi objevili v batohu Bibli a kancionál.⁶¹ Pozemek, kde byl Řava pohřben, přešel později do vlastnictví Františka Kolmana, který si z dětství pamatoval Řavův hrob označený vztyčeným kamenem se třemi vytesanými křížky. Pastvina však byla zorána a kamen byl odvalen.⁶² Skutečnost, že evangelíci ze Zahrádek Myjavu navštěvovali ještě v sedmdesátých letech 18. století, dosvědčuje i Edita Štěříková.⁶³

Už jsem psala o tajných schůzkách evangelíků u Brchaňů v Zahrádkách, které byly dle Antonína Rezka vyzrazeny farářem ze Studené. Ferdinand Lanštják uvádí doslovný překlad opisu z radního manuálu města Jindřichův Hradec.⁶⁴ Tam je zpráva z roku 1776, když byl purkmistrem Ignác Hilgartner. Ze zápisu z 10. ledna se dozvídáme, že toho dne „*se odbývala konference v příčině podezřelých „Husitů“ dvou Brchaňů*“. Primátor města informoval komisi o postoji městského radního Jana Freye, který se postavil na stranu obviněných husitů a zasazoval se o jejich propuštění. Z konference byl sepsán protokol, který byl Freyovi zaslán s žádostí o vysvětlení jeho chování. Frey neodpověděl písemnou formou, ale dostavil se osobně ke konferenci, kde nevybíravým způsobem primátorovi vyčínil. Týž den ještě Jan Frey dojel k bechyňskému soudu, aby vymohl propuštění uvězněných Brchaňů. 11. ledna 1776 obdržel jindřichohradecký magistrát přípis krajského úřadu nařizující okamžité propuštění „*dvou Husitů*“. Nestane-li se tak, bude „*primátorovi a úřadujícímu purkmistrovi každému uvalena exekuce čtyř mužů*“. Když se přišel Jan Frey purkmistra zeptat, zda budou Brchaňové propuštění, dozvěděl se, že z rozkazu krajského hejtmana je k propuštění nutná kauce a rukojmí. Reakce Freye byla taková, že kauci už složil a on sám bude tím rukojmím. Celá záležitost byla vyřízena na základě nařízení z 25. února 1775. Podle ní vše převzala duchovní sprá-

⁶¹ *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Praha 1995, s. 314. V citovaném díle je u zmíněné paměti uveden odkaz na diplomovou práci B. Macků, *Lidová vyprávění z Dačicka*, Brno 1965, příběh č. 52.

⁶² Na stejném pozemku se v roce 1893 stavěl hřbitov. Lidé si přáli nalézt a důstojně pochovat Řavovy tělesné pozůstatky. Sám majitel pozemku, zmíněný František Kolman, se podle paměti pokoušel hrob objevit, avšak marně. Až když přišli ostatní pamětníci dali informace dohromady, podařilo se na Zelený čtvrtek 22. března 1894 objevit kosti. Bylo to shodou okolností v den, kdy Ferdinand Lanštják přišel k nemocnému. Při posvěcení hřbitova byli tělesné pozůstatky slavnostně pohřbeny. Roku 1898 byl nalezen původní kámen se třemi vytesanými křížky a to vyvolalo zbudování kamenného pomníku, v jehož středu je památný kámen umístěn; *Památník*, s. 115-116. Dnešní podoba pomníku-příloha 1.

⁶³ E. Štěříková, *Stručně o pobělohorských exulantech*, s. 121.

⁶⁴ *Památník*, s. 112-113.

va ve Studené, kde měli být oba kacíři poučeni. Jan Frey byl zbaven rukojemství a složená kauce mu byla vrácena. Dále už se v památníku o Janu Freyovi nepíše. Zajímavé by bylo zjistit, jestli byl za svůj odvážný čin nějak potrestán. Byl městským radním, riskoval své postavení. Vážil dalekou cestu do Bechyně ke krajskému soudu, zaručil se za oba obviněné a nebylo mu líto zaplatit peněžitou kaucí. Těžko říci, co ho k tomuto kroku vedlo, zda skryté sympatie, lidská solidarita či vzdálené příbuzenství.

Ze zprávy města Jindřichův Hradec krajskému úřadu ze dne 4. dubna 1782 se dovídáme, že kolportérstvím knih byla známa Mariana Prokešová, narozená ve Světlé na telčském panství.⁶⁵ Tuto její činnost měly potvrzovat výpovědi uvedené v příloze zprávy, jež se bohužel nedochovaly. Díky této zprávě si můžeme udělat představu, jakým způsobem se k lidem v této oblasti dostávala literatura. Že lidé knihy četli, dosvědčuje i výpověď Jakuba Koláře z Horních Dubenek, který při slavnostních přihláškách mimo jiné uvedl, že matka nějaké knížky měla.⁶⁶ Vlastnění knih přiznává i Jiří Soukup z Nové Vsi.⁶⁷ Knihu jako důkaz své víry přinesli krajskému hejtmanu do Jihlavy Bartoloměj Třeček z Nové Vsi a Tomáš Novák z Jihlávky, když se přišli 1. února 1782 informovat, jaká je možnost získat povolení na stavbu modlitebny.⁶⁸ Knihami tedy oblast zásobována byla, ať již zmíněnou Marianou Prokešovou nebo ubitým Řavou, který měl spojení s Myjavou. Možné také je, že sem zavítal i někdo jiný, kdo zprostředkoval přísun knih například ze Saska. Po nekatolických knihách se poctivě pátralo. Pro tajné evangelíky byla důležitá Bible. Kdo ji vlastnil, měl v ruce světlo na cestu životem v pro ně tak těžké době.⁶⁹ O jednom pátrání po nekatolické Bibli podal svědectví Ferdinand Lanštják. Jakub Řava vyprávěl o svém pradědečkovi Matěji Kolmanovi, že skrýval svou Bibli v truhlíku tkalcovského stavu, kde měl cívky. Truhlík měl totiž dvě dna. Dále Jakub Řava uvedl, že „žádnému příšlému exekutorovi nenapadlo, že by Písmo svaté v tomto truhlíku mohlo býti uschováno, proto při opětné prohlídce domu hledanou Bibli slídiči nalézti nemohli, ač věděli o tom, že se zde čte“. Matěj Kolman by odvezen k vyšetřování dokonce až do Prahy. Tam byl vězněn až do vydání tolerančního patentu.⁷⁰ A byl to právě on, kdo jako první přinesl

⁶⁵ *Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančního patentu v letech 1781-1782*, země Čechy, kraj 14 Tábor, Telč 2005, s. 17.

⁶⁶ *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, Praha 1987, s. 48.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 43.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 3.

⁶⁹ E. Štěříková, *Stručně o pobělohorských exulantech*, s. 21.

⁷⁰ *Památník*, s. 118.

zprávu o změněných náboženských poměrech do této odlehlé oblasti.⁷¹ Byl dobře informován o tom, proč jeho věznění ztratilo důvod, a proto spěchal svým souvěrcům tuto radostnou zprávu sdělit. Jaké reakce tato zpráva mezi zahrádeckými evangelíky vyvolala, je již náplní následující kapitoly.

⁷¹ Eva Melmuková, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999, s. 104.

Kapitola III.

Slavnostní přihlášky k evangelické církvi

Na konci předchozí kapitoly jsem se zmiňovala o tom, jakým způsobem se informace o tolerančním patentu dostala do Zahrádek. V této kapitole bych se chtěla zaměřit na reakce, které vydání patentu vyvolalo u samotných evangelíků, u katolických kněží a vrchnostenských či městských úředníků, kteří přišli s přihlašujícími se do styku. Dalším tématem kapitoly se stane samotné přihlašování, tedy otázka, jakým způsobem probíhalo a jak byly snahy evangelíků zakončeny.

Nová informace vyvolala v Zahrádkách vlnu euforie, která zaktivizovala členy předtolerančního evangelictví. Ti začali ihned jednat. Nejiniciativnější byli bratři Josef a Pavel Brchanovi. Odhodlali se k až dech vyrážejícímu činu. Rozhodli se v Reci za Bratislavou opatřit české znění tolerančního patentu.⁷² Opustili své rodiny a na přelomu podzimu a zimy roku 1781 se vydali na cestu. Putovali od pramenů řeky Jihlavy po směru toku na Batelov, Jihlavu, Třebíč a poté na jih přes Dolní Rakousy do Bratislavy. V Reci obstarali několik výtisků patentu a stejnou cestou se vraceli zpět. Cestou informovali evangelíky na třebíčsku, brtnicku, hornodubensku a velkolhotecku, pro které také obstarali výtisk tolerančního patentu.⁷³ Vše stihli do Vánoc. Začátkem roku 1782 začali zahrádečtí pořizovat předběžné přihlášky. Avšak narazili na překážky, které jim činil správce římskokatolické farnosti Vavřinec Zwach ve Studené, kam Zahrádky patřily. Zcela v rozporu s nařízením žádal, aby se evangelíci hlásili u něho. Zcela pochopitelně počítal s tím, že evangelíci text patentu neznají, neboť v této oblasti ještě nebyl veřejně vyhlášen. Zahrádečtí evangelíci se nenechali zmást a obrátili se přímo na svou vrchnost, město Jindřichův Hradec. Ze zprávy panství krajskému úřadu ze dne 22. ledna 1782 se dovídáme, že 21. ledna 1782 přišli poddaní z obce Zahrádek Matěj Kolman, Jan Kolman Vojtěch Svoboda, Josef Hřava v čele s Josefem Brchaněm k městskému úředníku Matěji

⁷² O vydání tolerančního patentu rozhodl ve státní radě Josef II. 13. října 1781. Konečný text patentu byl připraven státní radou 20. října 1781. Zákonně platnosti nabyl i český text tolerančního patentu pořízený moravským zemským guberniem 27. října 1781 a české zemské gubernium ho přijalo o tři dny později, tedy 30. října 1781; E. Melmuková, *Patent*, s. 31, 104.

⁷³ Tento výtisk se dochoval v archivu sboru v Horních Vilémovicích; *Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančního patentu v letech 1781-1782, země Morava, kraj II Jihlava*, Praha 1987, s. 1.

Claudiovi a požadovali sepsání stížnosti na faráře ze Studené, „*ktorej v jejich před sebe vzatej evang. víře překážku činí a žádá, aby kterýkoliv od církevní víry odpadly se u něj hlásiti mají*“.⁷⁴ A zároveň každý za sebe a celou svou rodinu nebo za celý dům podal přihlášku. Sám Josef Brchaň vznesl ještě žádost, „*aby veřejnej ten Patent neb Cirkulář (ktorej v Moravě jest a my jej taky četli) vydaný byl. Tak by se tejto víře jich více hlásilo*“. Radní města Jindřichův Hradec si s tímto problémem nevěděli rady, a proto požádali o radu krajský úřad, jak se v těchto případech chovat. Josefa Brchaně dobře znali, protože ve své zprávě uvádějí, že se jedná o stejného Josefa Brchaně, který byl v minulém roce se svým otcem a ještě jedním sousedem vyslýchán u městského kriminálního soudu v Pelhřimově. Na krajském úřadu byli postupem zahrádeckých také překvapeni. Zaslali zprávu českému guberniu s dotazem, zda mají pobuřování zahrádeckých přejít mlčením.⁷⁵ Je patrné, že úřady byly postupem zahrádeckých zaskočeny a vědomí, že mají srozumitelný text patentu „v ruce“, je znepokojovalo. Určitá změna možná i díky žádosti Josefa Brchaně nastala. Již během února se alespoň na panství, kde se evangelíci začali přihlašovat, začal rozesílat český překlad tolerančního patentu.⁷⁶

Od 25. března 1782 se v Jindřichově Hradci konaly slavnostní přihlášky. Funkcí duchovního komisaře byl pověřen Vincenz Josef Rubricius, farář z Nové Cerekve. Město Jindřichův Hradec zastupovali městští radní Ignác Hilgartner a Johan Gregor Růžička.⁷⁷ Bohužel se pro toto panství a i pro celý Bechyňský kraj zachovaly jen kusé zprávy. Pro obec Zahradky se dochovala pouze jedna zpráva města adresovaná krajskému úřadu, ze které alespoň trochu můžeme odvodit, jaká byla situace.⁷⁸ Celkem se přihlásilo 21 dospělých, dvanáct mužů a devět žen, a dvanáct dětí. K výsledku se měli všichni dostavit do Jindřichova Hradce, avšak pro větší vzdálenost Zahrádek od Jindřichova Hradce se situace komplikovala. Někteří se navzdory všemu upomínání odmítali do Jindřichova Hradce dostavit. Až na třetí výzvu reagoval Josef Brchaň se svými syny Pavlem a Vojtěchem. Všichni se hlásili k evangelickému náboženství a téměř všichni uvedli augšpurskou konfesi. Pouze starý Josef Brchaň trval na konfesi helvétské, která mu zřejmě byla bližší. Avšak duchovní komisař shledal všechny husity. O augšpurské konfesi podle něj vědělo něco málo zhruba šest lidí. Duchovenský komisař se velmi snažil na vyslýchané zapůsobit. Vykládal základy katolické víry v naději, že se někteří

⁷⁴ *Přihlášky, země Čechy, kraj 14 Tábor, Telč 2005, s. 16.*

⁷⁵ *Tamtéž, s. 17.*

⁷⁶ E. Melmuková, *Patent*, s. 105.

⁷⁷ *Přihlášky, země Čechy, kraj 14 Tábor, s. 17.*

⁷⁸ *Tamtéž, zpráva panství krajskému úřadu ze 4. dubna 1782.*

vrátí. Avšak veškeré snahy byly marné. Komisi, a nejen ji, znepokojovalo, že Pavel Brchaň má výtisk tolerančního patentu. Proto ho několikrát vyzývala, aby jí ho doručil. Brchaň dlouho nereagoval a potom poslal po jedné ženě místo požadovaného výtisku patentu výtisk cirkuláře biskupa Leopolda Haye.⁷⁹ Na závěr slavnostních přihlášek musela komise 2. dubna 1782 do Zahrádek, aby vyslechla dvě ženy po porodu, které se nemohly do Jindřichova Hradce osobně dostavit. Při té příležitosti chtěli od Pavla Brchaně konečně získat výtisk tolerančního patentu. Poslali proto za ním konšela ze Zahrádek. Pavel Brchaň však i nadále odmítal patent vydat. Počet přihlášených se ještě zvyšoval a ke 30. prosinci 1782 bylo v Zahrádkách přihlášeno 43 osob, 16 žen a 27 mužů.

V jihlavském kraji se akce dostala do pohybu v pátek 1. února 1782. V té době přišli na krajský úřad v Jihlavě k hejtmanu rytíři Balthasaru Clementu von Bossovi dva zástupci z hornodubeneckého okruhu Bartoloměj Třeček z Nové Vsi a Tomáš Novák z Jihlávky. Z jeho zprávy guberniu⁸⁰ se dovídáme, že se hlásili k evangelické víře a žádali o svolení postavit si modlitebnu. Rovněž mu předali knížku, o které řekli, že „jsou v ní krásné a mocné modlitby“. Dále je ze zprávy viditelné, že mezi evangelíky panovaly obavy, protože dotyční uvedli, že slyšeli, „že všichni, kdo odpadnou od katolictví, budou dáni do želez“. Hejtman je dle své výpovědi uklidnil, že trestání budou pouze v případě, pokud by se provinili proti „nejvyšším zákonům“, a přečetl jim „nejvyšší nařízení“.⁸¹ Současně je zřejmé, že ho jejich neznalost evangelického náboženství velmi pobouřila, a proto se snažil přesvědčit je, aby zůstali u katolictví. Ihned v neděli 3. února 1782 vykonal v Nové Vsi batelovský farář „křesťanské cvičení“ s mší svatou. Ve své zprávě jihlavskému děkanu⁸² hrdě oznámil, že po mši ho vyhledal rychtář a s ním ještě dvanáct rodin, aby „je přijal pod svou duchovní péči“ a aby je vyškrtl ze seznamu nekatolíků, protože „oni v samospasitelné víře chtějíce žít i umřít“. Batelovský farář tedy nenechal nic náhodě a ihned reagoval na vzniklou situaci. Avšak většina z obrácených se

⁷⁹ „Okolní psaní Jana Leopolda von Haye de Ao 1782“; tamtéž.

⁸⁰ *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, Praha 1987, s. 3. Citovaná zpráva je uložena v MZA v Brně, Gubernium, sign. B1 R 11/101/7, f. 2-5

⁸¹ Vzhledem k tomu, že dotyční přišli na krajský úřad 1. února 1782, mohl jim hejtman přecíst pouze české znění tolerančního patentu. Protože kromě tolerančního patentu byl totiž vydán pouze *dvorský dekret* z 24. října 1781, který nařizoval katolickým kněžím, jak se mají chovat k jinověrcům; Zdeněk J. Medek, *Na slunce*, s. 205.

⁸² *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, Praha 1987, s. 4. Výpisek ze zprávy batelovského faráře byl přiložen ke zprávě hejtmana von Bosse z 5. 2. 1782, ve které si Boss připisuje zásluhu na úspěšném obrácení osmi až devíti rodin v Nové Vsi; *tamtéž*, f. 6-11.

během půl roku opět objevila mezi přihlášenými. 13. února 1782 byl duchovenským komisařem pro jihlavský kraj ustanoven jihlavský děkan a farář Michael Loss. Od 20. února začala v jihlavském kraji působit komise, ke které se měli evangelíci chodit přihlašovat. Z rozhodnutí gubernia se měla každá komise konat na jednotlivých panstvích. Spolu se zástupcem jihlavského krajského úřadu Johannem Nepomukem von Olnhausenem dorazil Michael Loss na telčské panství 25. února 1782.⁸³

První kolo slavnostních přihlášek na telčském panství trvalo až do 6. března 1782. V komisi byli kromě duchovního komisaře a krajského zástupce přítomni vrchní ředitel telčského panství Martin Ignatz Chronitzer a písař, jehož jméno se v edici neobjevuje. Komise zasedala denně osm hodin⁸⁴ a o tom, jak to pravděpodobně probíhalo, si můžeme udělat představu díky zápisu v kronice sboru v Horních Vilémovicích, který je sice o jednu generaci mladší, ale dobře zachycuje dobu na základě vzpomínek žijících pamětníků. Komise si povolávala evangelíky po jednom podle osad a čísel, rodin a pohlaví. Potom každý odcházel jinými dveřmi ven a dráby byl vyprovozen až za zámek. Zprvu se lidé komise obávali. Jednak „*aby s takovými učenými pány v hádce v něčem nepochybili*“ a také aby se nepodřekli. Na závěr se museli podepsat nebo nějakým jiným znamením potvrdit své rozhodnutí.⁸⁵ Je více než pravděpodobné, že podobným způsobem probíhaly komise i na ostatních místech, tedy i na telčském panství. Průběh přihlášek na telčském panství se změnil v okamžiku, kdy přišli obyvatelé z Nové Vsi. Odpovědi na otázky byly najednou stále více stereotypní a velmi strohé. Důvod lze hledat v tom, že obyvatelé z Nové Vsi už určitou zkušenost s úřady a s postupy katolických duchovních měli.

Pokud jde o otázky, byly čtyři a pokládal je duchovní komisař. V první otázce se dotazoval na víru a dobu, od které tuto víru mají. Druhá otázka zjišťovala, jaké mají evangelíci znalosti o víře, ke které se hlásí. Ve třetí otázce měli uvést, proč odstupují od katolické víry a jaké výhrady proti ní mají. Poslední otázka hledala eventuální možnost navrácení se ke katolictví. Zaměřím-li se na odpovědi lidí z vesnic na telčském panství kolem Horních Dubenek, tedy z Nové Vsi, Jihlávky a z Dubenek samých, lze je charakterizovat jako velmi strohé. Na první otázku odpovídali všichni stejně, že jsou evangelíci. Ojedinele se vyskytly odpovědi typu „*jsme ty pravý, spravedlivý víry*“ a nebo kuriózně „*samospasitelný evangelický víry*“. U žen se

⁸³ V komisi měl být představitel vrchnosti, duchovenský komisař a písař; E. Melmuková, *Patent*, s. 102. To znamená, že zástupce krajského úřadu se účastnil výslechů proti předpisu.

⁸⁴ Duchovenská zpráva ze 7. dubna 1782; MZA Brno, Gubernium, B 1 R 11/101/7, f. 84, 89-92

⁸⁵ *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, s. 10.

někdy objevila odpověď, že jsou evangeličky od doby, co jsou vdané.⁸⁶ V čem se lišili, byla doba, od kdy evangelíky jsou. Někteří neuvedli nic, převážná většina uváděla od mládí, někdy uvedli i počet roků a velmi často odpovídali, že až od patentu. Tato odpověď mohla být alibistická, protože přiznal-li se někdo, že je evangelíkem od mládí nebo dokonce od narození, přihlásil se k trestnému činu. Ale pokud uvedl, že je evangelíkem až od patentu, proti ničemu se neprovinil.⁸⁷

Druhá otázka vyvolávala u evangelíků rozpaky. Nevěděli pořádně, jak svoji víru popsat. Proto byly nejčastější odpovědi, že nic neví nebo ví jen velmi málo. Někteří uvedli alespoň dvě svátosti a nebo, „*že se něco při Otčenáši přidati musí*“. Jedinou výjimkou byla odpověď Josefa Drápala z Horních Dubenek, který se vyznal, že je v evangelické víře vycvičen. Jméno Drápal se často objevovalo i ve zpovědních seznamech.⁸⁸ Ale co nikdy nechybělo, byla poznámka, že se všichni budou učit. V některých případech komise do protokolu poznamenala, že dotyčný nebo dotyčná je však v katolické víře náležitě vycvičen nebo vycvičena.

Třetí otázka byla sama osobě velmi záludná, což se odráželo i v odpovědích, respektive v jejich absenci. Všichni tuto otázku přeskakovali a nenechávali se zavléci do pro ně riskantních diskusí. Jedinou výjimkou byl Matěj Stránský z Nové Vsi, který velmi sebejistě odpověděl, že „*katolickou víru a články se vynaučil, ale jen proto, aby tudy svět podvedl*“. Proč se lidé odpovědi na tuto otázku vyhýbali, si vysvětlují tak, že se předně obávali, aby nezavdali příčinu k neuznání přihlášky nebo aby se neprovinili proti normě. Rovněž shledávám souvislost s otázkou druhou. Když nevěděli a nebo nechtěli uvést, v čem spočívá jejich víra, nemohli odpovědět, v čem je tedy víra katolická jiná a není jim blízká. Také měli jistě respekt před mocenskými autoritami a jakákoliv odpověď jim mohla připadat nevýstižná a nechtěli si dělat ostudu. A konečně byli sami proti čtyřem zastáncům katolictví, neměli patrně dostatek kuráže vést s nimi rozhovor.

⁸⁶ Je možné uvažovat, že muž, který byl tajným evangelíkem, se po svatbě s katoličkou své víry nevzdal. Žena někdy s jeho vírou sympatizovala a v době tolerance se s ním přihlásila k evangelickému náboženství.

⁸⁷ V nedaleké vesnici Šach, která nepatří do hornodubeneckého okruhu, ale spadá pod vliv Velké Lhoty, se vyskytl zajímavý případ. Josef Příbyl uvedl, že je evangelíkem od patentu. Komise si však k němu poznačila, že „*od maličkosti v té víře byl a také skrze ni již před léty trestán byl*“. To dosvědčuje, že skutečně někteří se touto formulací kryli, aby se nedostali do problémů; *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, s. 9.

⁸⁸ J. V. Šimák (ed.), *Zpovědní seznamy*, s. 43-46; Lze tedy usuzovat, že tato rodina byla po několik let evangelická a víru si po generace předávala.

Odpověď na poslední otázku bývala opět velmi stručná. Ve všech případech je poznamenáno, že „*tak zůstanou*“ a „*jinak to nebude*“. Výjimku tvořila odpověď Jana Kadlečka z Nové Vsi, syna Víta Kadlečka, který odvětil, že „*v té víře chce zůstat a umřít*“, a odpovědi Bárty Volavky a Matouše Smejkal z Jihlávky, kteří by si podle svých slov nechali i hlavu stít. Jiná odpověď se neobjevila. Touto otázkou komise ukončila „pohovor“ a dotyčný mohl odejít. V ojedinělých případech se objevila v edici poznámka, že zápis nebo protokol byl vlastnoručně podepsán. V průběhu konání komise se vyskytly případy, že na domluvy komisaře se někteří vrátili ke katolické víře. V Nové Vsi se vyskytl zajímavý případ. Mariana Třečková, dcera Bárty Třečka, tedy toho poddaného, který přišel 1. února 1782 ke krajskému hejtmanovi, předstoupila před komisi jako poslední z rodiny. Předcházel jí její otec, matka a dvě setry. Ihned odpověděla, že „*evangeličkou na nějaký čas byla*“, ale nyní toho velmi lituje a chce „*od nynějška připadat zase k samospasitelný katolický víře*“. Celkem z Nové Vsi přestoupilo dvacet dva lidí. Mezi nimi i Vít Veselý, manžel přihlášené Mariany Veselé, u kterého je nutné sledovat další vývoj událostí.

Při výpovědích osob z Horních Dubenek vznikla u komise nejistota při přihlášce patnáctiletého Ondřeje Ernesta Konečného, který byl u Josefa Drápala v provinciálním zaopatření „*jako vojenský dítě*“. Duchovní komisař odmítl jeho přihlášku přijmout z toho důvodu, že jeho otec je katolík a on byl určitě ovlivněn až Josefem Drápalem. Ovšem překvapivé je, že nakonec v seznamu přihlášených, kterou komise vypracovala pro krajský úřad, uveden byl. Další nejasnost se objevila v Nové Vsi, kdy před komisi předstoupil Pavel Růžička, řádně se přihlásil, avšak v seznamu přihlášených zapsán není. Jeho jméno se neobjevuje ani v seznamu revertentů. Jeho přihláška se buď ztratila, nebo se na něj zapomnělo. Pro lepší orientaci a přehled je nutné ještě zmínit, že často z jedné rodiny přišel manžel se syny a dcerami a manželku přihlásil bez její přítomnosti. Údajně se nemohla dostavit buď pro nemoc nebo pokročilé stadium těhotenství a nebo byla v šestinedělí. I když vezmeme v úvahu tuto zprostředkovanou přihlášku, není konečný seznam přihlášených totožný se záznamy komise. Otázkou tedy zůstává, jakým způsobem byli ostatní přihlášení. Mezi přihlášenými jsou hospodáři, podruzi, čeledínové a děti.⁸⁹

Po skončení prvního kola slavnostních přihlášek na telčském panství podal zástupce kraje Johann Nepomuk von Olnhausen zprávu o průběhu komise.⁹⁰ Na prvním místě zmínil, že

⁸⁹ Pro snazší orientaci viz příloha 3.- 8.

⁹⁰ *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, s. 24. Zpráva panství krajskému úřadu ze 7. března 1782; MZA Brno, Gubernium, B 1 R 11/101/7, f. 76-80, 93.

evangelíci, které nazval bludaři, nevěděli o své víře téměř nic a uvedl domněnku, že většina byla k chybné víře přivedena těmi, kteří byli bludaři od mládí. Tím je obvinil ze šíření chybné víry a naznačoval nutnost jejich potrestání. Ze zprávy se také dozvídáme, že další dodatečná pátá otázka zjišťovala, kým byli ze správné cesty svedeni. Tato otázka však nebyla pokládána pravidelně. Dle Olnhausena nechtěl nikdo odpovědět. Současně uvedl, že jsou všichni v katolické víře dobře vycvičení, což byla dobrá vizitka pro katolické faráře, „kteří splnili svůj úkol a všemu je věrně vyučili“. Ze slov lze poznat, že ho stav na panství trápil a nejraději by se přičinil o změnu. Nebyl mu lhostejný osud mladých lidí, které chtěl zachránit od „záhuby a odpadlictví k bludu“.

Jihlavský krajský hejtman rytíř Balthasar Clement von Boss okamžitě informoval ve své zprávě gubernium o situaci na telčském panství.⁹¹ Dozvídáme se, že hospodářská situace na panství nebyla příliš lichotivá. Lidé tento rok (1782) „tak upadli, že jim z povolení vysokého úřadu musely být půjčeny peníze na šest měsíců ze zásoby kontribučních peněz“. Neměli i co zasít, proto jim bylo poskytnuto obilí na zasetí i k obživě. Von Boss vyslovil obavu, že pokud by přišel pastor a učitel, které by museli tito lidé finančně zajistit, a mimo to ještě odvádět katolickému duchovnímu desátek, ocitli by se na pokraji bídy a rok od roku by tak upadali „až by připadli na obtíž veřejnosti“. Na druhé straně uvažoval, že kdyby jim nebylo umožněno mít vlastního pastora a učitele, „začnou pobíhat sem a tam a zavlečou peníze a chleba a zanedbají svá hospodářství“. Von Boss se odvolával na téměř čtyřicetiletou zkušenost s nekatolíky. Byl si vědom, že tito lidé byli potrestáni při robotní rebelii roku 1775 pro svou „zlobu a prostopášnost“, ale pro tentokrát nebyl nakloněn tomu, aby byli pro náboženství trestáni. Ani duchovní komisař Michael Loss nepsal na gubernium nic pochvalného. Také si velice stěžoval na hlubokou nevědomost evangelíků o své víře. Mrzelo ho, že jeho domluvy, předčítání z Bible a energie vložená do odvrácení lidí od špatné cesty, se mívaly účinkem.⁹² Avšak na někoho domluvy vliv měly, protože v Nové Vsi je v seznamu revertentů, tedy těch, kteří se vrátili zpět ke katolické víře, uvedeno 22 osob, v Jihlávce deset a v Horních Dubenkách tři osoby. Celkový počet přihlášených v období od 25. února do 6. března 1782 činil v Nové Vsi 39 osob. Jednalo se hlavně o celé rodiny, jichž bylo šest. Výjimkou byl podruh Jan Mlejnek, který se z rodiny přihlásil sám, dále čeledín Matěj Mlejnek, u kterého bohužel nelze v edici dohledat možnou příbuznost se zmíněným Janem, dále hospodyně Mariana Veselá a manžel-

⁹¹ Tamtéž, s. 25, zpráva krajského úřadu guberniu ze dne 8. března 1782.

⁹² Tamtéž, duchovenská zpráva ze 7. dubna 1782.

ka podruha Rozálie Růžičková.⁹³ Z Horních Dubenek se přihlásilo 88 osob a z Jihlávky 75 osob.⁹⁴

14. března 1782 přišla na krajský úřad zpráva, v níž gubernium žádalo o zjištění, jaká vesnice se ke komu přidruží, aby vznikl dostatečný počet osob pro vytvoření modlitebny.⁹⁵ Proto vrchní ředitel telčského panství Martin Ignatz Chronitzer jednal se zástupci nekatolíků na telčském panství Tomášem Novákem a Františkem Bělohradem z Jihlávky, Ondřejem Krejčím a Josefem Drápalem z Horních Dubenek, Jakubem Valešem z Nové Vsi, Josefem Příbylem, Pavlem Plachým a Martinem Lahodným ze Šachu a Jakubem Lojkou a Jiřím Kořínkem ze Lhoty, „*zda mají učitele pro výuku na normální škole*“ a kde by mohla být zbudována modlitebna. Zástupci všech vesnic se shodli, že z důvodu velké vzdálenosti Šachu a Lhoty od Jihlávky a Dubenek chtějí učitele dva, aby jeden byl u modlitebny a druhý v Horních Dubenkách. Současně také dodali, že v létě děti do školy chodit nemohou, protože jich je třeba v hospodářství, a svého učitele zatím nemají.⁹⁶ Žádosti o dva učitele bylo vyhověno. Přispěla k tomu dohoda evangelíků z telčského panství s dačickými a kostelnovyderskými, kteří byli ochotni se přidružit. Shodli se, že postaví modlitebnu a povolají pastora a dva učitele. Zprvu žádali o kostel sv. Ducha nedaleko Šachu. Posoudit možnost předání kostela evangelíkům měl Michael Loss. 18. dubna 1782 si v doprovodu volfířovského kaplana, pověřeného místním farářem, prohlédl dotyčný kostel a shledal, že „*byl postaven v roce 1609 a dle všech znaků stavebního způsobu nemůže být starší, že je nejen bez oken, ale je i uvnitř na dlažbě a zvenku na střeše velmi poškozený, takže voda teče dovnitř krytinou. Přece však se jednou ročně o svatodušních svátcích podle starého obyčeje konají bohoslužby, obstarávané volfířovským duchovenstvem, za velké účasti okolního lidu*“.⁹⁷ Tato zpráva rozhodla a gubernium 18. května žádost zamítlo. Evangelíci tedy uvažovali o stavbě modlitebny v Šachu nebo ve Velké Lhotě.

⁹³ Později s využitím matrik se objasní více věcí a bude možné toto téma více rozšířit.

⁹⁴ Podrobněji o stavu přihlášených v Nové Vsi, Horních Dubenkách a Jihlávce v příloze č. 3.- 8.

⁹⁵ Pro vytvoření modlitebny a školy se muselo dle tolerančního patentu přihlásit sto rodin nebo pět set duší; E. Melmuková, *Patent*, s. 32.

⁹⁶ *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, s. 35, zpráva panství krajskému úřadu z 26. dubna 1782.

⁹⁷ Tamtéž, s. 37, dobrozdání jihlavského děkana z 2. května 1782. Potřebné dokumenty o způsobilosti Daniela Boczka, pastora pro sbor ve Velké Lhotě, byly odeslány na gubernium 29. srpna 1782 a dekret mu byl vydán 2. září 1782; tamtéž, s. 198. Potřebné dokumenty o způsobilosti Daniela Boczka, pastora pro sbor ve Velké Lhotě, byly odeslány na gubernium 29. srpna 1782 a dekret mu byl vydán 2. září 1782; tamtéž, s. 198.

Ke stavbě v Šachu dostali 8. června 1782 povolení gubernia.⁹⁸ Zároveň gubernium požadovalo, aby byly pro pastora a učitele dodány křestní listy, pro pastora atest, potvrzení způsobilosti od uherské superintendence nebo těšínské konzistoře, a pro učitele ještě vysvědčení o základech nauky pro normální školu.⁹⁹

Ani v létě 1782 přihlašování nepřestalo a do telčské kanceláře přicházeli další evangelíci. Začalo druhé kolo slavnostních přihlášek. Složení komise se téměř nezměnilo, pouze zástupce krajského úřadu Johanna Nepomuka von Olnhausena vystřídal Vincenz von Rosenzweig. 25. června 1782 se vydali přihlásit ke své víře evangelíci z Nové Vsi. Převážně to byli ti, kteří při první komisi revertovali a nechali se vyškrtnout ze seznamu přihlášených. Tak tomu bylo i u první příchozí Kateřiny Chvátalové, jejího syna Matouše a dcery Mariany. U Mariany je neobvyklá odpověď na čtvrtou otázku, kdy uvedla, že „*je možné, abych se stala katoličkou*“.¹⁰⁰ Je možné, že nebyla o své víře dostatečně přesvědčena nebo byla zaskočena postupem komise a tato odpověď byla jen klíčkou k úniku ze situace, v níž se nacházela. Další dcera Markéta se dle poznámky nemohla pro chromou nohu dostavit. Novými příchozími byli synové Václava Kříže přihlášeného při první komisi, Matouš a Jakub. Oba jsou však již uvedeni mezi přihlášenými v „prvním kole“ slavnostních přihlášek.¹⁰¹ S tím vzniká otázka, zda tedy nebyl počet evangelíků na panství zkreslen. S oběma bratry přišla i Mariana Vyhlídalová, která byla v rodině jako děvečka. Po ní předstoupil před komisi Josef Hejda. U jeho jména však nalezneme pouze poznámku, že revertoval na domluvy duchovního komisaře Losse. Z Rosenzweigovy zprávy, kterou adresoval krajskému úřadu,¹⁰² se přeci něco o Josefu Hejdovi dovídáme. Dle Rosenzweiga byl Josef Hejda „*dosti sečtělý v Písmu svatém a v jiných evangelických knihách*“. Jeho syn již na domluvy duchovního komisaře nedal a přihlásil se k víře evangelické. Další syn Jiří „*musel zůstat doma, aby byl někdo v domě*“ a syn Matěj se také nemohl dostavit, protože měl nemocnou nohu. Poslední je uvedená Kateřina Berková, která nemohla pro stáří přijít. Všichni se podle již citované zprávy chtěli přidat k Horním Dubenkám. U konečného seznamu přihlášených z 25. června 1782 se vyskytují podobné nejasnosti jako u seznamu prvního. V prvním seznamu se na rozdíl od tohoto neobjevují poznámky o stáří dětí. Z nich vy-

⁹⁸ Tamtéž, s. 37.

⁹⁹ Tamtéž, odpověď gubernia z 8. června 1782

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 39.

¹⁰¹ Viz příloha 1.

¹⁰² *Přihlášky*, země Morava, kraj II Jihlava, s. 41-42; zpráva krajskému úřadu z 26. června 1782.

plývá, že i děti jeden rok staré byly započítávány do celkového počtu. Pro zahrnutí do seznamu nekatolíků a uznání přihlášky tedy nebyla stanovena žádná věková hranice.

Za osobami, které se nemohly dostavit ke komisi 25. června do Telče, přišla komise 6. července 1782 do Nové Vsi.¹⁰³ První předstoupila před komisi Kateřina Berková. Hlásila se k evangelické víře a tvrdila, že je v této víře vychována a vycvičena. O své víře uvedla: „*Věřím sv. Trojici, dvě svátosti a ne více. Držím se Ježíše Krista, který je dveřmi i cestou do nebe a bez něhož nikdo nemůže být spasen. Moje víra byla založena v ráji.*“ Tato odpověď je jednou z mála obširnějších výpovědí. Víme, že Kateřina Berková byla již starší, proto se zřejmě neobávala před komisí více mluvit a pevně si stát za svým rozhodnutím. Na závěr žádala o připojení k Horním Dubenkám. Jako druhý přišel Vít Veselý, manžel Mariany Veselé přihlášené u první komise. Komisi sdělil, že se k evangelické víře hlásí proto, že ho manželka k tomu přemlouvá, aby nebyli rozdílné víry. Vít Veselý však svou přihlášku nepotvrdil, dal na domluvy duchovního komisaře a reverteroval. Poté přišla v doprovodu své matky a nevlastního otce osmiletá Markéta Chvátalová. Dle protokolu děvčátko plakalo a tvrdilo, že nechce být evangeličkou, ale katoličkou. Tento případ ukazuje na to, jak to bylo pro děti ze smíšených manželství velmi složité. Je zajímavé, že se nechtěla držet víry své vlastní matky a byla ji bližší víra svého otčima. Nebo byl důvod jejího rozhodnutí prostě takový, že jako katolička nemusela svou víru obhajovat před komisí a byla ušetřena zbytečným stresům a nepříjemnostem? Těžko říci, do jaké míry mělo osmileté dítě utříbený pohled na víru a jak to vnímalo. Dalšími příchozími byli bratři Hejdovi. Matěj tvrdil, že ho k evangelické víře vedl vlastní duch a podle přání zesnulé maminky prosil o přidělení do Dubenek. Zajímavé je odvolání na matku, která není nikde uváděna. Bratrovi Matěje, Jiřímu, řeklo srdce, že má být evangelíkem a jako jeho otec žádal o přidělení do Dubenek. Na samý závěr přišel jejich otec Josef Hejda, který se před komisí 25. června 1782 v Telči nechal vyškrtnout, a opět se přihlásil.

25. října se komise v Telči sešla znovu. Z Nové Vsi se přišly přihlásit dvě rodiny Soukupovy a seznam uzavřel Matouš Kounický s manželkou Alžbětou. Celkem se jednalo o devět lidí. Na rozdíl od předchozích výpovědí je vidět určitý posun. Odpovědi jsou delší a razantnější. Například Jiří Soukup, uvedený jako první z Nové Vsi, v protokolu před komisí sebevědomě na druhou položenou otázku odpověděl, proč se hlásí k evangelické víře „*Protože jsme měli takové knihy a děkujeme Bohu, že přišla tolerance, kdy můžeme své náboženství konat svobodně a veřejně.*“ Jeho bratr František Soukup uvedl, že předtím nebyl ani katolíkem, ani evangelíkem, což je diskutabilní, ale od této doby chce být evangelíkem. Na závěr řekl: „*Nyní*

¹⁰³ Tamtéž, s. 42.

ale, co jsem si předsevzal, tak zůstane, neboť jsem to našel správným.“ A Kateřina, manželka Pavla Soukupa, dokonce ukončila rozhovor s komisí po první otázce slovy: „*Více nic nechci mluvit, také nic nevím, přece se dám učit.*“ Ve zprávě krajskému úřadu stojí, že dotyční „*chtějí ke Lhotě*“, i když to ve výpovědích není uvedeno. Ještě 30. prosince 1782 se ke komisi do Telče dostavili Jakub Kolář a Ondřej Kouba z Horních Dubenek. I jejich výpovědi jsou zajímavé. Jakub Kolář tvrdil, že je evangelíkem teprve sedm neděl od doby, kdy byl u pastora. V této době je nutné mít na paměti, že byl povolen sbor ve Velké Lhotě a první pastor, Daniel Boczko ze Slovenska, zde již působil.¹⁰⁴ Dále také přiznal, že se mu evangelická víra líbí a že jeho matka měla evangelické knihy. Z evangelické víry uvedl dvě svátosti a svou výpověď zakončil větou: „*Vím sice ještě něco, ale co na tom záleží?*“ Podobný postoj zaujal i Ondřej Kouba, když se jako první odhodlal odpovědět na třetí otázku, proč odstupuje od katolické víry. Velmi odhodlaně řekl: „*A nebudu nikdy víc v katolické církvi.*“ Z uvedených výpovědí je zřejmé, že lidé překonali obavy, vyvolané zážitky z předchozích let.

1. ledna 1783 sestavoval jihlavský krajský hejtman Boss konečný seznam evangelíků, avšak z telčské kanceláře mu přišla zpráva, že se přihlásily ještě další osoby, ale pro nepřízeň počasí nemohly být vyslechnuty.¹⁰⁵ K dodatečnému výslechu došlo 30. ledna 1783. Z Jihlávky se přihlásila Kateřina Pospíšilová. Jako důvod svého přihlášení uvedla, že „*muž a žena mají být jedno*“ a manžel že je evangelíkem.¹⁰⁶ Její otec prý jím také byl. Současně však také věří, že „*jak katolická, tak evangelická víra vedou ke spasení*“. Z Horních Dubenek dorazila Anežka Koubová. Ta dosvědčila, že pilně chodí na kázání svého pastora, který podle ní káže srozumitelně.

Tím byly uzavřeny přihlášky na panství Telč a od 21. února 1783 bylo možné přihlásit se k evangelické víře až po povinném šestinedělním cvičení.¹⁰⁷ Z hlášení panství Telč krajskému úřadu v Jihlavě ze dne 26. prosince 1782 vyplývá, že z Horních Dubenek se přihlásilo 93 osob, 48 mužů a 45 žen, z Nové Vsi 75 osob, 38 mužů a 37 žen, a z Jihlávky 85 osob, 45 mužů a 40 žen. K tomuto počtu je nutné ještě přidat dodatečně vyslýchané 30. ledna 1783 a měli bychom mít celkový počet přihlášených vesnic z dubeneckého okruhu na panství Telč.

¹⁰⁴ Pro srovnání viz poznámka číslo 26.

¹⁰⁵ Zpráva krajského úřadu guberniu z 31. ledna 1783; *Přihlášky*, s. 49.

¹⁰⁶ Komise v poznámce uvedla, že její manžel se jmenuje Jakub Bělohrad; tamtéž.

¹⁰⁷ E. Melmuková, *Patent*, s. 113.

Kapitola IV.

Vznik sboru v Horních Dubenkách

V předchozí kapitole jsem se věnovala průběhu slavnostních přihlášek, konaných v roce 1782 v zahrádecké a dubenecké oblasti. Nyní bych se k tomuto období ještě vrátila a zaměřila se na dílčí problémy. Současně bych také ukončila tuto práci tím, jak byly snahy evangelíků v této oblasti naplněny a zúročeny.

Jak již jsem psala, vyvolal příchod zástupců dubeneckého okruhu 1. února 1782 ke krajskému hejtmanu překvapení až pobouření. Jihlavský kraj totiž patřil mezi kraje, kde toleranční patent nebyl oficiálně vyhlášen,¹⁰⁸ i když v závěru tolerančního patentu je nařízeno, jak se má informace o patentu rozšiřovat.¹⁰⁹ Krajské vedení patrně nepředpokládalo, že by se k informaci dostali evangelíci sami. Avšak na vzniklou situaci zareagovalo velmi pohotově a začalo konat různá opatření. Navzdory tomu, že neměli pravomoc, aby se jako zástupci kraje účastnili slavnostních přihlášek, byli u komise přítomni. Původně dokonce komisi předsedali krajský hejtman, oba jeho zástupci, vrchní úředník panství a duchovní komisař. Na tuto skutečnost reagovalo moravské zemské gubernium a nařizovalo, aby se představitelé kraje vůbec komisí neúčastnili. Ale kraj si ponechal alespoň jednoho zástupce, kterým byl nejčastěji Vincenc von Rosenzweig.¹¹⁰ O jeho působení v komisi si můžeme udělat představu z jeho hlášení krajskému úřadu o průběhu komise z 26. června 1782, kde v závěru uvádí: *„Ostatně mi může slavný krajský úřad odepřít spravedlivé svědectví, že jsem se při těchto provedených komisích s nekatolíky jednak choval tak, že tyto komise probíhaly v naprostém souladu a klidu, jednak že mám tolik skromnosti, že jsem nikdy neukazoval své mínění venkovanům, tím méně jsem posuzoval otázky, které měly být probrány, nejméně však rozhodoval něco ve svůj prospěch. Toto poznamenávám s veškerou úctou a poddaností vzhledem k výtce gubernia z 15.6., na své ospravedlnění.“* Z textu vyplývá, kvůli čemu byl guberniem napomínán a káráán. Určitě se nechoval k evangelíkům vlídně, dával jim najevo nadřazenost a situaci jim nijak neulehčoval. Na Rosenzeigovu stranu se postavil krajský hejtman von Boss. Je zajímavé, že se Rosenzweig vůbec k průběhu slavnostních přihlášek písemně vyjadřoval a hodnotil obsah. To příslušelo pouze duchovnímu komisaři. Rosenzweig se tedy podílel na fungování komise jako plnohodnotný a právoplatný člen, nikoli jako posluchač a pasivní pozorovatel situace.

¹⁰⁸ *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě V*, Praha 1996, s. 238.

¹⁰⁹ *„Toto Naše Nejvyšší rozhodnutí oznámíte krajským úřadům, městským radám a panstvím zvláště tištěnými oběžníky, kterých větší počet než obyčejně jindy vydán býti má, tamním nakladatelským knihtiskařům pak dáte povolení, aby každému, kdo jich žádá, takové tištěné oběžníky vydati směli a tak dostatečné rozšíření i v jiných zemích umožnili.“*; Z. J. Medek, *Na slunce*, s. 158.

¹¹⁰ *Evangelíci*, s. 238.

Největší odpovědnost za průběh přihlášek měl duchovní komisař. Pro jihlavský kraj byl pověřen jihlavský farář a zemský děkan Michael Loss z řádu premonstrátů.¹¹¹ Svěřený úkol vykonával zodpovědně. Dokonce odmítl zastoupení telčským víceděkanem Josefem Lipkou. Bezpochyby to byla úmorná práce, když musel celý rok jezdit po panstvích v jihlavském kraji a předsedat několikahodinové přihláškové komisi. Pracoval systematicky a přesně, jeho zprávy a různá hlášení nejsou příliš emotivní a útočné.¹¹² Lze říci, že se choval slušně a korektně.

Vrátím se ještě k samotným výpovědím a osobním přihláškám. Jak již bylo zmíněno, každý se přihlašoval pouze jako evangelík. Výslovné preferování augšpurské nebo helvétské konfese se neobjevilo. Přesto byl povolen luterský sbor ve Velké Lhotě. Jako v ostatních krajích byli tedy lidé přihlašující se jako evangelíci automaticky pokládáni za luterány.¹¹³ A informace ze vzdálenějších koutů Moravy z Nosislavska a Kloboucka, že je nutné se hlásit k helvétské konfesi, sem dorazila velmi pozdě, se požděním až pěti let, a způsobila rozdělení sboru na dvě části.¹¹⁴

Žádosti o povolení sboru v Horních Dubenkách nebyly vyslyšeny. Povolen byl pouze sbor ve Velké Lhotě a lidé z okolí Horních Dubenek byli nuceni chodit na bohoslužby tam. Svě představy mít vlastní sbor se nevzdali a rozhodli se zaslat žádost přímo císaři Josefu II. Ferdinand Lanštljak popsal tuto událost takto: „*S počátku se zdálo, že snahy a kroky jejich budou marné, anyt' se jim mnohé překážky v cestu stavěly. Zvláště jim škodilo, že v žádosti své udali, že těch, kteří se k učení evanjelickému hlásí, jest 102 rodin; když však dne 16. června 1783 úřední komise k sčítání evanjeliků do Dubenek přišla, mnozí se jí ulekli a od svého předsevzetí odstoupili.*“¹¹⁵ Skutečnost však byla jiná. Na základě úředních zpráv bylo zjištěno, že počet přihlášených byl dostačující, ale komise je zvláště započítávala. Rodiny různých generací v jednom domě slučovala a osamělé osoby nezapočetla vůbec.¹¹⁶ Tento pokus skončil tedy nezdarem, ale nevzal evangelíkům naději. Rozhodli se opětovně poslat žádost císaři. A tentokrát již byli úspěšní. „*Na základě Nejvyššího dvorního dekretu ze dne 6. listopadu 1783 ráčilo Jeho Veličenstvo obyvatelům augsburského vyznání v Hor. Dubenkách, panství teleckého, pod*

¹¹¹ Podle *dvorského dekretu* z 25. ledna 1782 mělo biskupství podat návrh zemskému úřadu na funkci duchovního komisaře. A až po schválení zemským úřadem, mohl začít vykonávat svou práci; Z. J. Medek, *Na slunce*, s. 207.

¹¹² *Evangelíci*, s. 242.

¹¹³ E. Melmuková, *Patent*, s. 149.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 155.

¹¹⁵ *Památník věnovaný duchovnímu pastýři Pavlu F. Lanštljakovi*, Horní Dubenky 1929, s. 67.

¹¹⁶ *Evangelíci*, s. 253.

tou podmínkou, jestli nejbližší modlitebna jejich náboženství na více nežli na dvě hodiny vzdálená jest, nejmilostivěji povoliti zříditi vlastní modlitebnu a kazatele a učitele povolati; v pádu opačném ale, jest-li v té vzdálenosti jinou modlitebnu mají, budiž jim poručeno, že jejich žádosti, tak dlouho nebude vyhověno, pokud skutečný počet rodin neb duší (100rodin neb 500 duší) nebudou moci vykázati. Z usnesení moravsko-slezské gubernie v Brně, dne 14. listopadu 1783 Hrabě Carriani v.v.“¹¹⁷

Toto rozhodnutí přišlo do Jihlavy na krajský úřad dne 24. listopadu 1783 a do kanceláře telčského panství dne 28. listopadu 1783.¹¹⁸ Opět byla vyslána komise a absolvovala cestu z Horních Dubenek do Velké Lhoty. Cesta jí trvala tři hodiny, takže požadavek císaře byl splněn a v Horních Dubenkách mohl být ustanoven luterský sbor.¹¹⁹ Dubenští ihned začali shánět pastora. S pomocí pastora Jana Vanička z Velké Lhoty získali povolávací listinu pro Ondřeje Lazanyiho. „*My níže podepsaní starší církve Horno-Dubenecké z milostivého povolení císařsko královského z nově dosáhnutého, v Jihlavském kraji, na tom jsme, abychom sobě za našeho budoucího věrného pastýře a učitele povolali mnohováženého a dobře učeného pána a muže Ondřeje Lazanyi-ho na ten čas v Kreutzberku u dp. Jana Laho zůstávajícího. Pročež povoláváme my jej na ten způsob, aby nám slovo Boží čistotně a upřímně kázal, články víry křesťanské podle augšpurského nezměněného vyznání předkládal, dobrým a ctnostným životem nás předcházel, a vždycky povinnosti kazatelské věrně vykonával. Co se naší povinnosti týče, my slibujeme jemu poslušnost a uctivost příslušnou. A při tom též zavazujeme se, že jemu každoročně platiti chceme: 1. v hotovost penězích 150 zl.; 2. 16 měr žita; 3. od křtu, oddavek a pohřbů štolu dobrovolnou; 4. tři ofěry¹²⁰ na výročitě slavnosti; 5. zpovědní peníz a 6. dříví tolik, kolik potřeba vyhledávati bude. A tento závazek potvrzujeme i našich vlastních jmen podepsáním. Vojtěch Jakoubek v. r. z Horních Dubenek; Tomáš Smejkal v. r. z Jihlávky; Jirí Soukup v. r. z Nové Vsi; Matouš Bodlák v. r. z Domašína; Tomáš Dvořák v. r. z Horní Vsi; Matěj Kolman v. r. ze Zahrádek.“¹²¹*

Podepsanou povolávací listinu poslali po Jakubu Valšovi z Nové Vsi do Krucemburku senioru Janu Lahovi, který ji potvrdil. Ondřej Lazanyi přijal nabídku dubeneckých a 5. prosince 1783 byl seniorem propuštěn. Ten měl Ondřeje Lazanyiho zřejmě velmi rád, neboť se zacho-

¹¹⁷ Památník, s. 67- 68.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Sbírký.

¹²¹ Památník, s. 69-70.

valo svědectví o jeho propuštění, ze kterého je znát, že odchod nesl těžce. „*Nelze mi tajiti, že ne bez bolesti duše nejvýbornějšího muže p. Ondřeje Lazanyiho ode mne popouštím. Odchod jeho zajisté s velikou škodou mého syna spojen jest. S citedlnější bolestí od sebe bych jej propouštěl, kdyby veřejná věc, naše evanjelická církev, nebyla mi na srdci více, než-li mé výhody mé domácnosti.*“¹²² Do Krucemburku pro Ondřeje Lazanyiho přijeli Pavel Soukup z Nové Vsi a Jiří Volavka z Jihlávky, který vzal povoz. Museli ještě do Modré k superintendentovi Michalu Torkošovi, který Ondřeje Lazanyiho 16. prosince 1783 posvětil k vykonávání kněžského úřadu v evangelickém sboru augšpurského vyznání v Horních Dubenkách.

Do Horních Dubenek dorazili 23. prosince téhož roku. Ubytován byl v domě Josefa Drápa, kde setrval až do postavení dřevěné fary roku 1784.¹²³ Aby mohl Lazányi veřejně vykonávat svůj úřad, musel být ještě potvrzen vrchností. Proto se 27. prosince 1783 vypravili zástupci sboru spolu s Janem Vaníčkem, farářem z Velké Lhoty, do Telče k řediteli panství Antonínu J. Pollakovi. Tam byli dle slov Ferdinanda Lanštýjaka vlídně přijati a ujištěni, že požadované potvrzení dostanou. Do té doby, než měl Ondřej Lazányi potvrzení od vrchnost, scházeli se evangelíci pouze k soukromým domácím bohoslužbám.¹²⁴ 21. ledna 1784 přijeli do Horních Dubenek komisař krajského úřadu a ředitel telčského panství František Ferdinand Meissner a proběhla instalace Ondřeje Lazanyiho.¹²⁵ A následující neděli 25. ledna 1784 se konaly ve stodole Ondřeje Krejčího č. 10 první veřejné bohoslužby. První povinností nově ustanoveného faráře byla volba staršovstva. V únoru 1784 proběhla volba, kdy ze vsi, kde je větší počet evangelíků, byli zvoleni dva zástupci, a z vesnice, kde byl menší počet evangelíků, jeden zástupce. Zvoleni byli: z Horních Dubenek Ondřej Krejčí, Pavel Menšík a Vojtěch Kališ, z Jihlávky Tomáš Smejkal a Tomáš Novák, z Nové Vsi Jiří Soukup a Josef Hejda, z Horní Vsi Tomáš Makovička, z Domašína Matěj Bodlák a ze Zahrádek Matěj Kolman.¹²⁶ Tito zvolení presbyteři vybrali prvního kostelníka a hrobaře. Kostelníkem se stal Jakub Vacek. Plat

¹²² Tamtéž, s. 70; Ondřej Lazányi se narodil 14. října 1758 v Rožnavě. Od roku 1769 chodil do školy do Březence. Bohosloví studoval v Prešově. Po ukončení studií se stal vychovatelem v rodině Jana Laha, kazatele v Rožnavě. Když Jan Laho přijal nabídku sboru v Krucemburku, aby spravoval tento sbor, následoval ho i Ondřej Lazányi. Odtud pak odešel do sboru v Horních Dubenkách; tamtéž, s. 96-97.

¹²³ Tamtéž, s. 71.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Ondřej Lazányi byl instalován na základě dekretu od c. k. moravsko-slezského gubernia v Brně ze dne 8. ledna 1784, č. 214; tamtéž, s. 72.

¹²⁶ Tamtéž, s. 73.

mu byl stanoven tak, že „každý rolník povinen byl mu dáti po jednom snopu žita a ovsu a od každé selské rodiny dostával tak zvaný koláč a tři chrámové ofěry.“ Zároveň byl i církevním zpěvákem. Prvním hrobařem byl zvolen Ondřej Kouba.¹²⁷ Tím byly splněny všechny podmínky pro to, aby sbor mohl fungovat.

Zpočátku se scházeli evangelíci k společným bohoslužbám ve stodole Ondřeje Krejčího. Při vysluhování Večeře Páně se museli scházet v soukromí v domě Pavla Menšíka č. 7.¹²⁸ Proto byla první starost sboru postavit modlitebnu. Nejdříve museli sehnat pozemek. Obec žádný vhodný neměla, tak byl požádán Josef Drápal, který již uvolnil pozemek ke stavbě hřbitova v roce 1782. Josef Drápal svolil a pozdější smlouvou z 6. ledna 1785 byl vyplacen a dostal 1 zlatý a 10 krejcarů. Místo muselo být schváleno, proto z krajského úřadu přijela 18. července 1784 komise ve složení komisař Josef Joppe a ředitel panství František Ferdinand Meissner. Komise vybrala pro stavbu modlitebny místo vedle hřbitova. Farář Ondřej Lazanyi i přítomní presbyteři nebyli s rozhodnutím spokojeni, a proto se rozhodli povolat jinou komisi. Ta už vybrala příhodnější místo ležící nedaleko silnice.¹²⁹ Základní kámen ke stavbě modlitebny byl položen 26. dubna 1786. Přítomen byl i Jan Vaníček z Velké Lhoty, který spolu s Ondřejem Lazanyim položil základní kámen. Stavba trvala šest měsíců. Kromě dříví, cihel, kamene a vápna, které byli získány darem, činil náklad 912 zlatých. Ze sbírek bylo vybráno 549 zlatých 49 krejcarů, zbytek byl rozpočítán na jednotlivce a splacen. Při stavě také pomáhali členové ze sboru ve Velké Lhotě. Posvěcení nově postavené modlitebny proběhlo 22. října 1786. Zúčastnili se ho faráři i z jiných sborů na příklad Jan Molitoris z Krucemburku, Štěpán Kalmár z Trnávky a Jan Vaníček ze sousední Velké Lhoty, který měl první kázání; druhé vykonal místní Ondřej Lazanyi. Nová modlitebna splňovala všechna nařízení daná tolerančním patentem. Neměla vchod z ulice ani věž a jako ostatní toleranční modlitebny připomínala spíše stodolu. Jelikož se jednalo o luterský sbor, lišilo se vnitřní vybavení modlitebny od modliteben reformovaných. Velkým rozdílem bylo, že za stolem Páně byl oltář. Poměrně dlouhou dobu chyběly v modlitebně varhany, takže až do roku 1840 se zpívalo bez varhan.

Povolením sboru, ustanovením staršovstva a stavbou modlitebny se uzavřela jedna etapa. Z ilegální církve se stala církev tolerovaná a její vyznavači se mohli veřejně ke své víře přiznat. Byl to velice zásadní zlom v životě státu i v životě evangelíků. Povoleny byly dvě konfese, augšpurská – luterská a helvétská – reformovaná. Mezi nimi byly určité rozdíly a ani

¹²⁷ Tamtéž, s. 77.

¹²⁸ Tamtéž, s. 78.

¹²⁹ Tamtéž, s. 79.

jedna se plně neshodovala s konfesí českou. Proto první fáze tolerance byla plná rozčarování. Evangelíci se mohli přihlásit ke konfesím, o kterých mnoho nevěděli, a po příchodu pastora se museli vyrovnat s odlišnou liturgií a jiným průběhem bohoslužeb. Čas však obrousil počáteční ostré hrany a vývoj pokračoval.

Závěr

Mám-li shrnout obsah své práce, musím předem naznačit její členění. Rozdělila jsem ji do pěti kapitol. Každá kapitola se liší svým zpracováním. První část je více teoretická. Věnovala jsem ji pramenům, jejich stručnému popisu a možnostem jejich využití pro zvolené téma. V následující kapitole jsem podala historiografický přehled zaměřený na evangelické autory.

Další kapitoly jsem již věnovala průběhu tajného a tolerovaného nekatolictví v okolí Horních Dubenek. Snažila jsem se hledat odpovědi na otázky, které jsem si kladla v úvodu. Zjistila jsem, že ani této oblasti se nevyhnuly rekatolizační snahy a po lidech jiné víry než katolické bylo pátráno a byly vynaloženy mnohé prostředky k jejich obrácení. Proto i zde jsou doklady o odchodech za hranice země kvůli víře a různých vyšetřováních, výsleších a trestech. V souvislosti s tím je zajímavý zmíněný osud ubitého Řavy z obce Zahrádky. Zajímavá je i ta skutečnost, že lidé z této odlehle a zastrčené části země se vydávali na bohoslužby do zahraničí, konkrétně do Myjavy. Ze studia tolerančních přihlášek a doprovodné korespondence mezi jihlavským krajským úřadem a kanceláří panství Telč, moravským zemským guberniem, krajským úřadem, duchovním komisařem a krajskou kanceláří vyplývá, že do oblasti byla kolportována literatura a lidé se k jejich čtení scházeli na předem určených místech. Nejčastěji se tak v této oblasti dělo v odlehlých mlýnech a hlubokých lesích. O příchodech predikantů jsem kromě uvedené pověsti od Studánky Páně zmínku nenašla. Pro sousední velkolhoteckou oblast ovšem již záznamy jsou a lze tedy usuzovat, že predikant docházel i do hornodubenské oblasti. V budoucím studiu založeném více na pramenném bádání bych se chtěla zabývat i touto otázkou a chtěla bych na ni, pokud to půjde, konkrétněji odpovědět. V malé míře jsem zachytila reakce katolických duchovních na výskyt tajných nekatolíků v jejich farnosti a postoje katolických obyvatel.

V období po vydání patentu jsem popsala, jakým způsobem se lidé ve zkoumané oblasti dozvěděli o náboženské toleranci a jak začali jednat. Zamýšlela jsem se nad průběhem slavnostních přihlášek i nad jednotlivými výpověďmi. Ze zkoumání vyplynulo, že se v průběhu zhruba rok trvajících přihlašování měnila forma a délka výpovědí. Ze začátku převládaly stručné, většinou jednoslovné odpovědi a někdy dokonce odpověď scházela. Postupem času se stávaly odpovědi bohatšími, byly překonány prvotní obavy a objevila se větší ochota k diskusi. Porovnáním jmen ze zpovědních seznamů a jmen uvedených v Lanštlákových pamětech je zřejmé, že některé rodiny byly po dlouhá léta tradičně evangelické a potomkům se podařilo udržet si víru až do tolerance. Uvedla jsem také, jakým způsobem zasahoval do celé situace krajský úřad. Práci jsem zakončila dobou vzniku sboru a postavením modlitebny.

Celá práce je spíše jakýmsi úvodem a odrazovým můstkem pro další bádání. Pro tuto práci jsem použila odbornou literaturu, vydané edice Tolerančních přihlášek pro Jihlavský a Tábořský kraj a vydané paměti Pavla Ferdinanda Lanštláka. Tím jsem shrnula informace, které jsou o této oblasti publikovány. Při dalším studiu bych chtěla využít archivních materiálů a hlouběji se zabývat určitými problémy. Blíže bych se chtěla věnovat otázce fungování tajného nekatolictví před tolerancí, otázce rodinných vztahů, kdy bych s využitím matrik sledovala zpět-

ně rodinou sít' obyvatel, kteří se po toleranci přihlásili k evangelické víře. Bude mne zajímat, zda lze vysledovat, že se tajní evangelíci brali mezi sebou či si vybírali kmotra ze svého společenství. Dále bych chtěla využít písemností z farních a vikariátních fondů k tomu, abych zjistila postoje katolické církve k nekatolickému náboženství a chování katolických duchovních k okolnímu nekatolickému obyvatelstvu před tolerancí i po ní. Zaměřit bych se chtěla i na reakce majitelů panství a jejich úředníků na vzniklé problémy spojené s výskytem nekatolíků na panství a na postup krajského úřadu. Časové rozmezí bych si rozšířila zhruba až do roku 1861, tedy do vydání protestantského patentu. To by mi umožnilo sledovat i otázku šestinedělního cvičení a život protestantských pastorů. Geograficky bych oblast rozšířila ještě o jeden okruh okolo pozdějšího sousedního reformovaného sboru v Moravci, abych získala širší komparativní záběr.

Prameny a literatura

edice:

Památník věnovaný duchovnímu pastýři Pavlu F. Lanštjákovi, Horní Dubenky 1929.

Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančního patentu v letech 1781-1782, země Čechy, kraj 14 Tábor, Telč 2005.

Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančního patentu v letech 1781-1782, země Morava, kraj II Jihlava, Praha 1987.

Šimák, J. V. (ed.), Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z r. 1671-1752, díl II. sv. 1 Bechyňsko, Praha 1928.

literatura:

Bílek, Tomáš V., Statky a jmění kolejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém, Praha 1893.

Bílek, T., Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské, Praha 1982.

Čáňová, Eliška, Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech 1620-1671, Sborník archivních prací 35, 1985, s. 486-560.

Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 1-8, Praha 1995.

Hanzal, Josef, Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách, Jihočeský sborník historický 48, 1979, s. 181-189.

Hosák, Ladislav, Historický místopis země Moravskoslezské, Brno 1938.

Hrejsa, Ferdinand, Dějiny křesťanství v Československu IV, Praha 1948.

Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan, Dějiny správy v českých zemích od počátků státu do současnosti, Praha 2005.

Hrubý, František, Luterství a novoutrakvismus v českých zemích v 16. a 17. stol., ČČH 45, 1939, s. 31-44.

Hrubý, F., Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, ČČH 40, 1934, s. 265-309; 41, 1935, s. 1-40, 237-258.

Kadlec, Jaroslav, Přehled českých církevních dějin, Řím 1987.

Kutnar, František – Marek, Jaroslav, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Praha 1997.

Lukášek, Josef, Z doby toleranční, Praha 1914.

Mahovský, Rudolf, K 150 výročí tolerančního chrámu Páně v Humpolci, Praha 1935.

Medek, Zdeněk Jan, Na slunce a do mrazu. První čas josefinské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě, Praha 1982.

Melmuk, Jiří, Předtoleranční evangelictví jižní Vysočiny 1621-1782, Telč 1976.

Melmuková, Eva, Patent zvaný toleranční, Praha 1999.

Melmuková, Eva, Evangelické jižní Čechy a jižní Morava, Praha 1992.

- Melmuková, Eva, Neznámé telčsko, Telč 2001.
- Molnár, Amedeo, Valdenští, Praha 1991.
- Nešpor, Zdeněk R., Víra bez církve? Východočeské sektářství v 18. a 19. století, Ústí nad Labem 2004.
- Pánek, Jaroslav, Soužití z nezbytnosti a jeho meze. Česká náboženská tolerance na přelomu středověku a novověku, Dějiny a současnost 19, 1997, č. 4, s. 13-18.
- Pánek, J., Moravští novokřtění. Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů, ČČH 92, 1994, s. 242-255.
- Pražák, Richard, Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození, Praha 1962.
- Purš, Jaroslav – Kropilák, Miroslav, Přehled dějin Československa I/2, Praha 1982.
- Rejchrtová, Noemi, Přehled literatury k upřesnění pojmů „reformace – protireformace – tolerance“. Prolegomena, ČČH 89, 1991, s. 787-796.
- Rezek, Antonín, Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách, Praha 1887.
- Štěříková, Edita, Stručně o pobělohorských exulantech, Praha 2005.
- Tiray, Jan, Místopis Moravy, Telecký okres, Brno 1913.
- Zuber, Rudolf, Osudy moravské církve v 18. století II, Olomouc 2003.

Seznam příloh

Příloha 1. Hrob jistého Hřavy ze Zahrádek, umučeného pro víru.

Příloha 2. Detail náhrobku.

Příloha 3. Seznam přihlášených z Nové Vsi ve dnech od 25. února do 6. března 1782.

Příloha 4. Seznam přihlášených z Horních Dubenek ve dnech od 25. února do 6. března 1782.

- Příloha 5. Seznam přihlášených z Jihlávky ve dnech od 25. února do 6. března 1782.
- Příloha 6. Seznam přihlášených z Nové Vsi dne 25. 6. 1782.
- Příloha 7. Seznam přihlášených v Nové Vsi dne 6. 7. 1782.
- Příloha 8. Seznam přihlášených v Nové Vsi dne 25. 10. 1782.
- Příloha 9. Evangelický kostel augšpurského vyznání ve Velké Lhotě postavený v roce 1783.
- Příloha 10. Interiér evangelického kostela augšpurského vyznání ve Velké Lhotě.
- Příloha 11. Mobiliář typický pro luterské kostely – Velká Lhota.
- Příloha 12. Latinský nápis na boční straně kostela ve Velké Lhotě vedle původního vchodu.
- Příloha 13. Evangelický kostel helvetského vyznání ve Velké Lhotě.
- Příloha 14. Interiér helvetského kostela ve Velké Lhotě.
- Příloha 15. Evangelický kostel augšpurského vyznání v Horních Dubenkách.
- Příloha 16. Nadpraží bočního vchodu evangelického kostela v Horních Dubenkách.
- Příloha 17. Luterský mobiliář evangelického kostela v Horních Dubenkách.
- Příloha 18. Hrob prvního faráře evangelického sboru v Horních Dubenkách Ondřeje Lazányiho.
- Příloha 19. Detail náhrobku faráře Ondřeje Lazányiho.

Příloha 1.

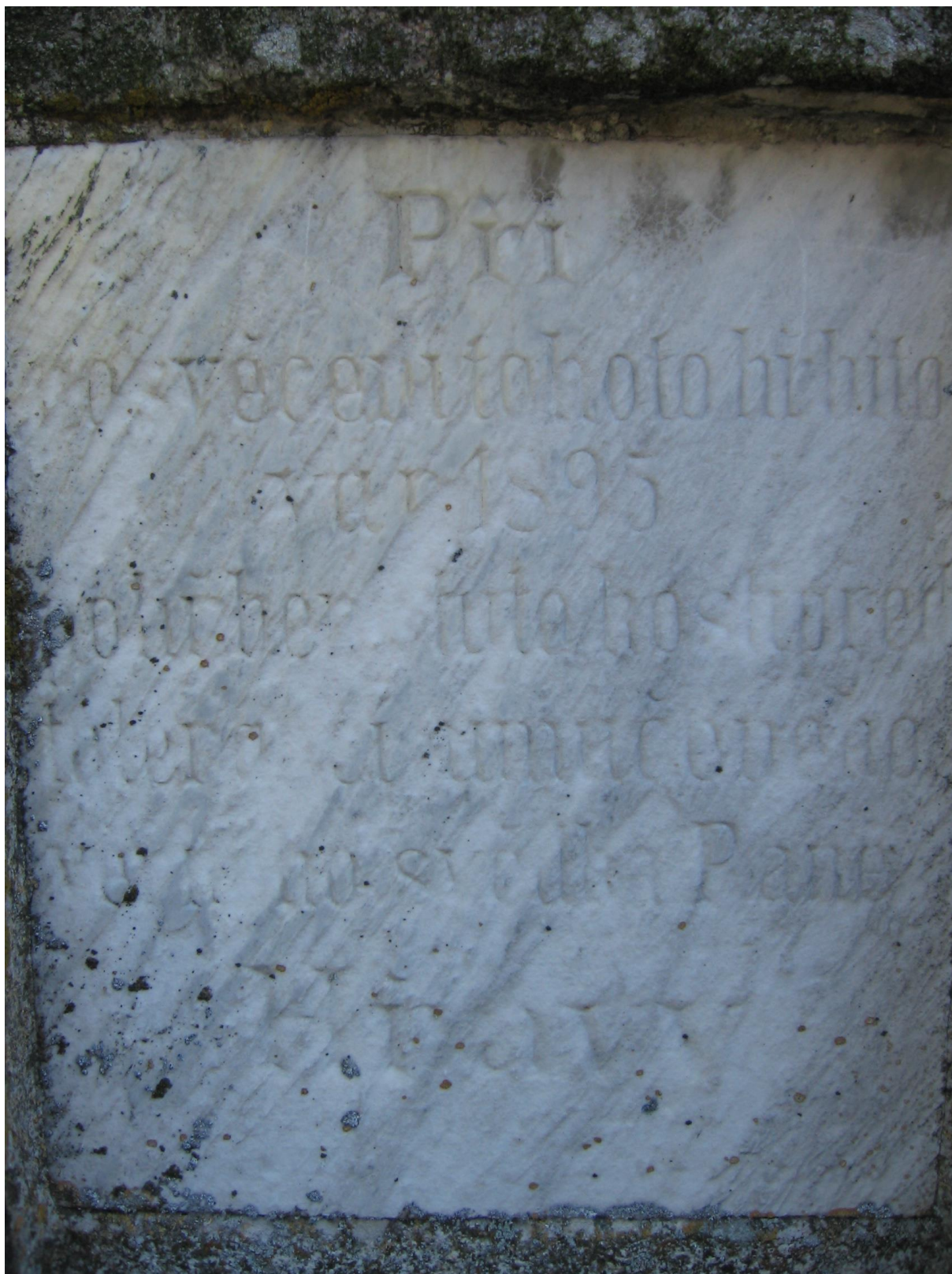
Hrob jistého Hřavy ze Zahrádek, umučeného pro víru někdy v druhé polovině 18. století.
Hrob z roku 1893.

Příloha 2.

Detail náhrobku jistého Hřavy ze Zahrádek s textem:

Při posvěcení tohoto hřbitova r. 1895 pohřbeny tuto kosti před tolerancí umučeného svědka Páně Hřavy“.

Příloha 3.

Seznam přihlášených z Nové Vsi ve dnech od 25. února do 6. března 1782.

č.domu	hospodář hospodyně	děti	čeled'	podruzi	děti
6.	■Pavel Koutný	Marianna			
	Anna	Martin			
		Kateřina			
		Jakub			
11.	■Matěj Stránský	■Matěj		■Jan Stránský	
	Rozálie	■Matouš			
		Václav			
		Anna			
		Rozálie			
16.			■Matěj Mlejnek	■Jan Mlejnek	
17.	■Jakub Valeš	Marianna			
	■Anežka	Jakub			
19.				■Rozálie Růžičková	
23.	■Václav Kříž	■Alžběta			
	Marianna	Matouš			
		■Martin			
		■Alžběta			
		Jakub			
29.	■Vít Kadleček	■Jan			
	Kateřina	■Rozálie			
		Marianna			
32.	■Bartoloměj Třeček	Jan			
	■Kateřina	■Kateřina			
		Martin			
40.	■Marianna Veselá				

■ dostavili se osobně ke komisi

Příloha 4.

Seznam přihlášených z Horních Dubenek ve dnech od 25. února do 6. března 1782.

č.domu	hospodář hospodyně	děti	čeleď	podruzi	děti
4.			Bartoloměj Novák		
7.	■Vojtěch Jakoubek	Jan			
	■Kateřina	Vojtěch			
		Rozálie			
8.	■Jan Chadim	František		■Markéta Chadimová	Bartoloměj
	Kateřina				
9.	■Václav Kališ	Jakub		■Kateřina Kališová	■Jan
	■Marianna	Tomáš			Josef
					Jana
10.	■Ondřej Krejčí	Matěj		■Martin Krejčí	
	■Marianna	Josef		■Rozálie	
				■Josef Krejčí	Josef
					■Kateřina
				■Ondřej Jakubec	
11.	■Jakub Vacek	Matěj			
	■Marianna	Vojtěch			
		Marianna			
		Rozina			
13.	■Josef Drápal	Josef	■Ernest Konečný		
	■Marianna	Marie	■Jan Smejkal		
		Kateřina	■Marianna Pospíchalová		
		Rozálie			
		Alžběta			
		Jan			
15.	■Matouš Talpa		■Marianna Talpová	■Josef Spihla	
	■Marianna			Marianna	
16.	■Pavel Menšík	■Martin			
	■Voršila	Vít			
		Tomáš			
		■Kateřina			
		■Markéta			
		Marianna			
16.	■Pavel Menšík	■Martin			
	■Voršila	Vít			
		Tomáš			
		■Kateřina			
		■Markéta			
		Marianna			
17.	■František Novák	■Bartoloměj			
		Martin			

19.	■Pavel Misař	Rozina		■Jan Misař	Tomáš
	■Dorota	■Kateřina		■Marianna	
		Markéta			
22.	■Jiří Janda	Marianna			
	■Kateřina	Markéta			
		Kateřina			
		Anežka			
23.	■Martina Kališ				
	Marianna				
24.	■Tomáš Vobr	Tomáš			
	■Kateřina	František			
		Kateřina			
		Mariana			
25.				■Fratišek Marek	
33.	■Martin Křen	Matouš			
	Žofie				

■ dostavili se osobně ke komisi

Příloha 5.

Seznam přihlášených z Jihlávky ve dnech od 25. února do 6. března 1782.

č.d	hospodář hospodyně	děti	čeleď	podruh	děti
6.	■Jakub Maňhal	■Mikoláš		■Pavel Maňhal	Jan
	Ludmila	František		■Marianna	
		■Eva			
8.			Anežka Švecová	■František Švec	
				■Kateřina	
11.			Kateřina Coufalová	■Jan Coufal	
				■Anežka	Marie
12.	■Jiří Volavka	Františka	■Marianna Machová		
	■Kateřina	Tomáš			
		Jiří			
		■Bartoloměj			
		Marianna			
16.	■Tomáš Smejkal	František			
	■Žofie	■Matouš			
		■Jan			
		Tomáš			
		■Kateřina			
		Alžběta			
		Marianna			
19.	■Tomáš Hořický	Tomáš		Matěj Hořický	
		Matěj		■Jan Růžička	
		Jan			
20.	■Kateřina Adamová				
25.	■Adam Pecha			■Lukáš Pecha	■Jan
	Kateřina			■Veronika	František
					Adam
					Lukáš
					Markta
					Marianna
30.	■František Bělohrad	Josef		Barbora Bělohradová	
	■Kateřina	Jakub			
		■Markéta			
		Kateřina			
31.	■Tomáš Němec				
	Kateřina				
35.	■Tomáš Novák	Jan			
	■Anežka	■Marianna			
		Pavel			
		Žofie			
		Alžběta			
42.	■Jiří Jirků	■Matěj			

	■ Žofie	■ Jan			
		Jakub			
		Martin			
		Marianna			
		Kateřina			

■ dostavili se osobně ke komisi

Příloha 6.

Seznam přihlášených z Nové Vsi dne 25. 6. 1782.

č.domu	hospodář hospodyně	děti	čeleď	podruzi	děti
37.	■Kateřina Chvátalová	■Matouš			
		■Marie			
		Markéta			
		Anna			
17.	▲Jakub Valeš			■Jakub Stoklas	
				■Anna Stoklasová	
23.	▲Václav Kříž	■Matouš		▲Kateřina* Vyhlídalová	Maria
		■Jakub			
19.	■●Josef Hejda	■Jakub		Kateřina Berková	
		■Jiří			
		■Matěj			
		Antonín			
		Kateřina			
40.	Vít Veselý	Jan			
42.	■Martina Valeš	Matěj			
	■Kateřina	Marie			

▲ přihlásili se již v prvním kole a zde opět uvedeni

● reverteroval

* v protokolu před komisí je uvedena jako Marianna

■ dostavili se osobně ke komisi

Příloha 7.

Seznam přihlášených v Nové Vsi dne 6. 7. 1782; (není vyhotoven komisí)

č.domu	hospodář hospodyně	děti	čeled'	podruh	děti
19.	■ Josef Hejda	■ Matěj		■ Kateřina Berková	
		■ Jiří			
40.	■● Vít Veselý				
37.		■ Markéta Chvátalová			

● reverteroval

■ dostavili se osobně ke komisí

Příloha 8.

Seznam přihlášených v Nové Vsi dne 25. 10. 1782.

č. domu	hospodář hospodyně	děti	čeled'	podruh	děti
9.	Jiří Sokup			Václav Sokup	
	Kateřina			František Sokup	
10.	Pavel Sokup			Jan Sokup	
	Kateřina				
42.				Matouš Kounický	

Příloha 9.

Evangelický kostel augšpurského vyznání ve Velké Lhotě postavený v roce 1783.

Příloha 10.

Interiér evangelického kostela augšpurského vyznání ve Velké Lhotě.

Příloha 11.

Mobiliář typický pro luterské kostely – Velká Lhota.

Příloha 12.

Latinský nápis na boční straně kostela vedle původního vchodu:

*Laskavostí Jeho císařského Veličenstva Josefa II. postavila zbožnost sboru augšpurské konfe-
se ve Velké Lhotě tento památník a zasvětila jej Bohu roku 1783.*

Příloha 13.

Evangelický kostel helvetského vyznání ve Velké Lhotě postaven v roce 1874.

Příloha 14.

Interiér helvetského kostela ve Velké Lhotě.

Příloha 15.

Evangelický kostel augšpurského vyznání v Horních Dubenkách postaven v roce 1786 (do současné podoby přestavěn v letech 1952-1954).

Příloha 16.

Nadpraží bočního vchodu evangelického kostela v Horních Dubenkách s letopočtem 1786.

Příloha 17.

Luterský mobiliář evangelického kostela v Horních Dubenkách. Nový oltář z roku 1878 postaven truhlářem Štetlem z Domašína. Interiér měl tuto podobu až do roku 1952.

Příloha 18.

Hrob prvního faráře evangelického sboru v Horních Dubenkách Ondřeje Lazányiho. Zděný hrob s náhrobkem z roku 1835 se nachází na evangelickém hřbitově v Horních Dubenkách.

Příloha 19.

Detail náhrobku faráře Ondřeje Lazányiho.

